

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

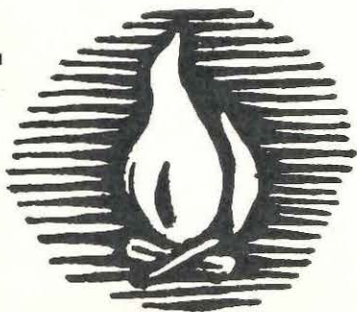
INNEHÅLL

UPPSATSER:

- Fru *Gertrud Rodhe*, Saltsjöbaden: Knyppling utan fast mönster. En undersökning av teknik och ålder hos en folklig svensk spetstyp 1
Summary 24
- Fru *Helga Leide*, Lund 25
Zusammenfassung 28

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:

- Genmäle av *R. Broby-Johansen*, Köpenhamn, med anledning av rec. i *Rig* av boken "Kropp och kläder" 29
- Replik av fil. dr *Ingegerd Henschen*, Stockholm 31

RIG · ÅRGÅNG 41 · HÄFTE 1

1958

Föreningen för svensk kulturb historia

Ordförande: presidenten i Svea Hovrätt *Herman Zetterberg*

Sekreterare: intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*

REDAKTION:

Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*

Intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*

Professorn, fil. dr *Sigfrid Svensson*

Ansvarig utgivare: Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 10 kr

Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Knyppling utan fast mönster

En undersökning av teknik och ålder hos en
folkelig svensk spetsstyp

Av *Gertrud Rodbe*

I Ore socken i Dalarna och i Ovanåkers socken i Hälsingland fanns ännu under 1800-talets senare del en folkelig tillverkning av knypplade spetsar, vilken tekniskt är mycket olik våra dagars knyppling. Med utgångspunkt från dessa spetsar har jag gjort en genomgång av bevarat folkligt material från hela landet samt en del arkivaliska källor.¹

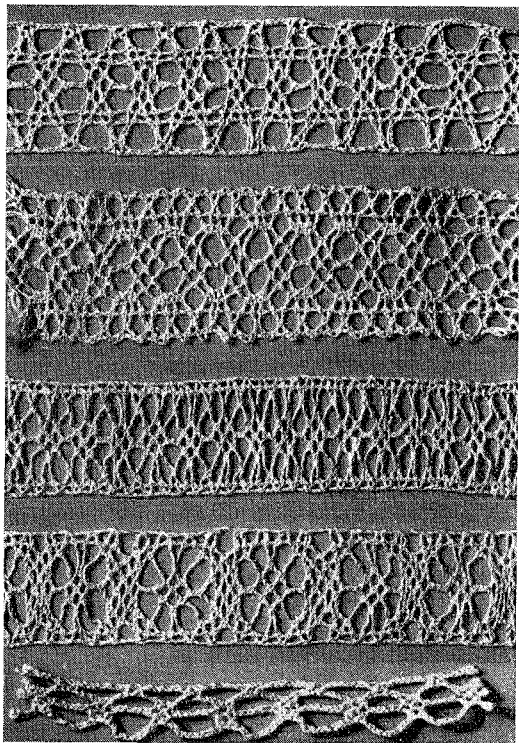
För att få klarhet i egenarten hos de nämnda spetsarna från Dalarna och Hälsingland samt andra spetsar av liknande typ måste man lära känna deras teknik, och det är blott genom att knyppla prover av dem, som jag kunnat få en uppfattning av skillnaden mellan dem och andra spetsar.

Det primära i spetsknyppling är ju att två par trådar korsas varandra. Denna korsning med nya trådar upprepas stän-

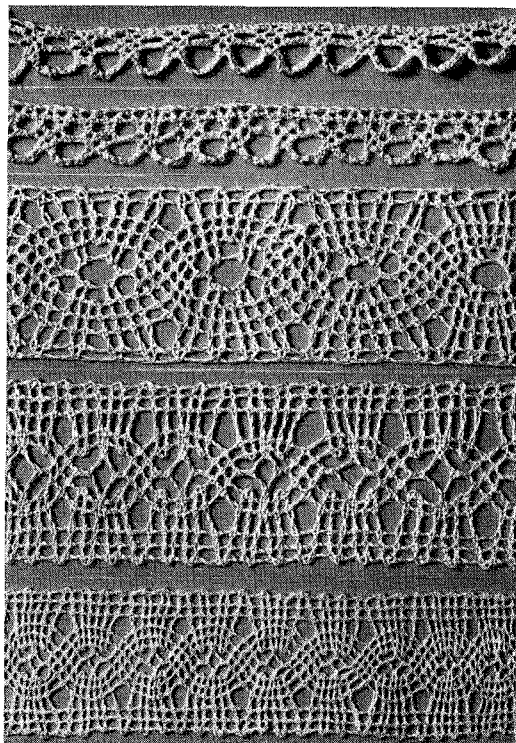
digt. Om korsningen upprepas med samma trådpar hela tiden, får man en fyrfläta, som är grunden för flätspetsen. Renodlade flätspetsar ha endast i ringa omfattning funnits i vårt land.

En vanlig enkel korsning med s. k. helslag av två trådpar kan lätt glida upp. Upprepas helslaget två eller flera gånger efter varandra med samma trådpar bildas en kortare eller längre fyrfläta, som ej glider upp utan ligger fast och stadigt. På detta faktum bygger en stor grupp av de spetsar som här avses. Längs mitten ha dessa spetsar en serie av korta flätor, som ge stadga åt spetsen. Efter varje sådan fläta, här kallat "flätstöd", gå dessa båda trådpar snett ut mot var sin kant, medan de möta och korsas andra trådpar. Härvid bildas mellan flätstöden en snett liggande ruta, innan de mötande trådparen i sin tur få fäste i ett nytt flätstöd. På så vis bildas i spetsen ett slags ryggrad av ömsevis flätstöd och snedrutor och spetsen kan växa ut åt sidorna om dessa. Utefter stadkanterna fästas trådparen med nålar eller någon ersättning för

¹ Häribland märkas följande: Spetsar i Nordiska museet; Zickermanska planschverket i Nordiska museet; Spetsmaterial från Kristianstads och Malmöhus läns m. fl. hemslöjdsföreningar; Hemslöjdskommitténs betänkande, avgivet 1917; Musées royaux d'art et d'histoire, Bryssel, avd. för spetsar; Kunstindustrimuseum, Köpenhamn.

1—5. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 1. Foto nr 9417 i Zickermanska planschverket. 2. Original fr. Ore, Dalarna. 3—4. Original fr. Västbo hd, Småland. 5. Original fr. n. ö. Skåne.

6—10. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 6—7. Original fr. n. ö. Skåne. 8. Foto nr 20080 av Zickermanska planschverket. 9. D:o nr 16432. 10. D:o nr 16312.

dessas. Eljest användas inga nålar i spetsen.

Nästan alla de nu beskrivna spetsarna äro mellanspetsar, alltså avsedda att sys fast mellan två linnebårder. Spetsarnas stadkant kan med hänsyn härtill vara ganska gles och det som då ger spetsen stadga måste finnas i "ryggraden" utefter dess mitt.

Spetsar av nu angiven struktur med flätstöd och snedruta kunna anses bilda den första grundtypen av de spetsar, som undersökningen omfattar.

Några bilder visa innebörden av denna grundtyp. Spets nr 1 från Ovanåker visar klarast dess princip. Spets nr 2 från Ore

liknar denna men har "sidostöd" utefter kanterna. Spetsar nr 3 och 4 från Västbo härad, Småland, uppges vara knypplade med "samma uppsättning" på knyppladynan.² Nr 3 har medelst i längdriktningen hårt tvinnade trådpar fått mönstret samlat kring mitten.

De tre uddspetsarna nr 5—7 från nordöstra Skåne visa en utveckling från nr 5, som närmast är en flätspets, till nr 7, där

² Fredricsson, J. Takdukarna i Västbo (Medd. XIII N. Smålands Fornminnes- och Jönköpings läns Hembygdsförbund, Jönköping 1940) s. 9. "Samma uppsättning" innebär, att en spets direkt övergått i en annan på knyppladynan. Detta visar att bägge spetsarna varit hemgjorda för användning i samma takduk.

även stadkanten fått en modernare typ. Alla tre äro från ärmlinningar till skjortor. Flätstödet och snedrutan äro oförändrade.

Ofta händer det, att flätstödet blivit delat i mitten med bibehållande av flätans stödfunktion i båda dessa delar. De två trådparen, varav flätan består, gå vid delningen isär och bilda två motställda bågar, alltså en ring, innan de återvända till stödflätans andra del. Bågarna bilda även de stöd för spetsen. Ibland kan i en bred spets av denna typ de små korta flätstöden nästan försvinna men de finnas där, även om de endast bestå av två helslag i varje del av flätan (spets nr 8). För den som knypplar är det en stor hjälp att med flätstödens fasta punkter hålla spetsen rak och stadig. Har man en gång fått upp ögonen för hur dessa flätstöd verka, hittar man dem i de flesta av dessa spetsar.

Om man vill göra spetsen bredare, ökas snedrutorna ut med flera trådpar och dessa korsas på sin väg mot kanten och tillbaka till nästa snedruta av trådpar dels från stadkanten dels från ringen mellan flätstödet bågge delar (spets nr 9 och 10).

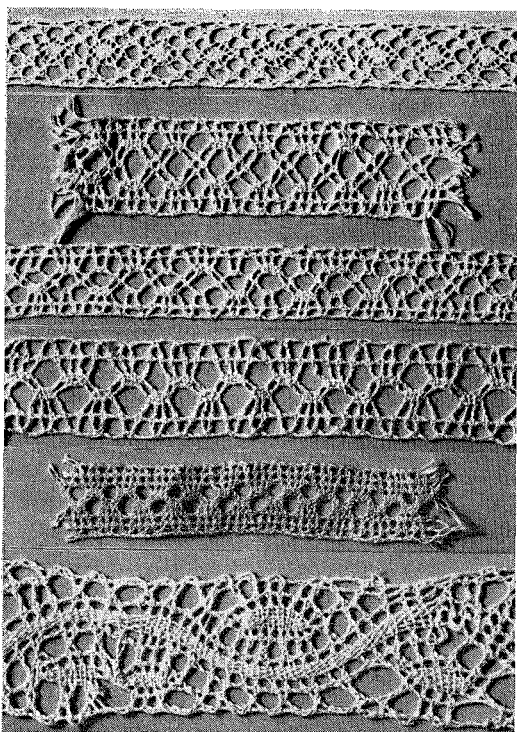
I stället för flätstöd användes ibland en s. k. spindel, en tät oval figur i lärftslag, där flera trådar samlas innan de gå ut igen åt olika håll. Ofta har denna spindel en ring omkring sig bestående av två trådpar, som följa var sin sida runt spindeln, skilda från denna genom en tvinning i varje trådpar (spets nr 11). En annan figur, som hjälper till att få fasthet i spetsar av denna typ, äro de sidostöd, liknande halva spindlar, som ofta utefter spetsens båda kanter ta emot trådparen från mitten och föra dem vidare ut till staden (spets nr 2). Sådana sidostöd kun-

na också bli tyngdpunkten i en spets. De förenas då snett över mellanrummet med två eller tre korsande trådpar som en sorts snedruta. Ofta har då knypplerskan lagt in korta flätstöd genom att göra korsningarna med två helslag i stället för ett (spets nr 12). En annan typ bildas genom att vartannat sidostöd blir mindre och sänder ut endast ett trådpar att korsa med de två från andra sidan (spets nr 13). När också detta ensamma trådpar försvinner, har en ny spets bildats, där sidostöden stå ömsevis vid den ena och den andra sidan, sammanhållna tvärsöver av två eller flera trådpar i lärftslag (spets nr 14). Med någon liten ändring och med ett par tillsatta långsgående trådpar i varje stad samt med finare tråd får man en spets med sicksackställda runda hål, som är vanlig bl. a. i Skåne, där den kallas lysrader (spets nr 15).

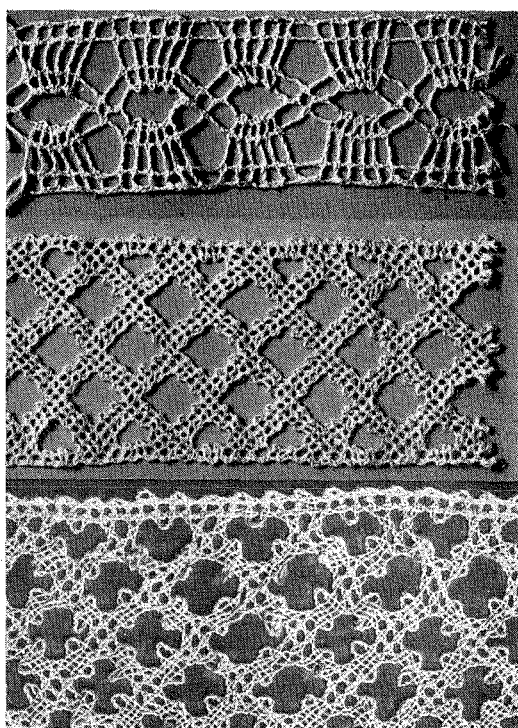
En spetstyp, som emellanåt förekommer, består av ett band av lärftslag, som går i stora vågor fram och tillbaka mellan stadkanterna. På de sidor om bandet, där detta buktar sig undan och ger god plats, fylles denna ofta ut endera av en spindel med ring omkring eller av ett sidostöd (spets nr 16).

För alla dessa spetsar gäller, att om man vill ha olika avstånd mellan trådparens korsningar, användes ett lämpligt antal tvinningar i trådparen. Man kan på detta vis få en gles men ändå stadig spets och man kan också göra spetsen bredare. En spets med enkel struktur kan med olika insats av tvinningar helt förändras (spets nr 17).

Den *andra grundtypen* av ifrågavarande spetsar kan anses vara det s. k. 1500-talsgallret och dess varianter. Spetsen karakteriseras av snedställda glesa band, som från två sidor korsa varandra i räta

11—16. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 11. Foto nr 19064 i Zickermanska planschverket. 12. D:o nr 23243. 13. D:o nr 9289. 14. D:o nr 20235. 15. Original fr. s. ö. Skåne. 16. Foto nr 233 i Zickermanska planschverket.

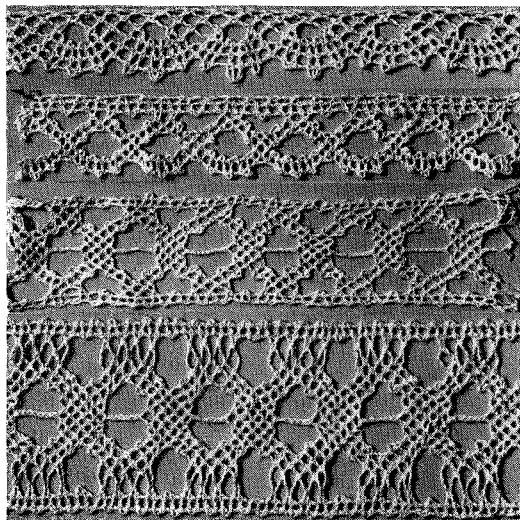

17—19. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 17. Foto nr 18953 i Zickermanska planschverket. 18. D:o nr 4764. 19. Original i Mariestads domkyrka.

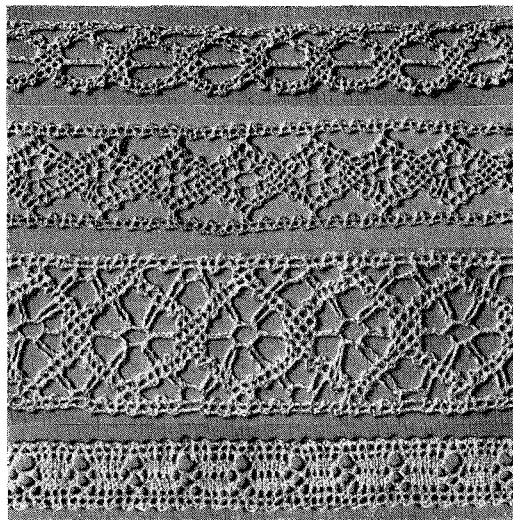
vinklar. Varje "gallerband" består av två eller flera parallella trådpar samt ytterligare ett par, som med knypplag väves fram och tillbaka genom de parallella paren. Härvid bildas en liten ögla varje gång det sistnämnda paret vänder. Dessa öglor fästas med nålar. I övrigt finnas såsom i de andra spetsarna fästen endast utefter staden. Kanterna ha ibland samma konstruktion som gallerbanden, men de kunna också bestå av endast en fläta, bildad av två trådpar (spets nr 18). Gallret i utarbetat skick har funnits i Zickermanska samlingarna endast i ett exemplar, från norra Skåne. Trots att denna

spets ser enkel ut, har den en påtaglig egendomlighet. Mönstret har vid varje korsning av gallerbanden en förskjutning ett steg åt sidan, som ger spetsen en speciell prägel. Fastän denna fullt utarbetade gallerspets är sällsynt, finner man ofta karakteristiska detaljer av den, som stannat kvar i andra spetsar. En spets av denna gallertyp måste knypplas ganska tät, då en glest utförd sådan töjer sig och saknar fasthet.

Det har utbildat sig flera typer av gallret, vilka äro lättare att knyppla och därför mera användbara. De finnas i olika varianter. Här kunna gallerbanden med

20—23. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 20. Foto nr 1096 B i Zickermanska planschverket. 21. D:o nr 5606. 22. D:o nr 9417. 23. Original fr. Hälsingland.

24—27. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 24. Foto nr 9729 i Zickermanska planschverket. 25. Inv.-nr 109548 i Nordiska museet. 26. Foto nr 8929 i Zickermanska planschverket. 27. Original fr. Blekinge.

de längsgående trådparen gå rätt igenom korsningarna utan förskjutning och dessa band följa då ett mycket förenklat schema (spets nr 19).

Gallerspetsen förekommer även som uddspets och kan därvid ha fått detaljer dels från den ursprungliga gallerspetsen (spets nr 20), dels från dess senare förenklade former (spets nr 21). Dessa spetsar förekomma mest i nordöstra Skåne, där de använts på skjortornas ärmlinningar.

Gallerspetsarna ha mycket ofta från första grundtypen tagit upp stödflätan, som då lagts in längs över de öppna rutor och tvärsöver gallerbandens korsningar. Gallret har då vunnit i styrka och har ej behövt knypplas så tätt som eljest varit nödvändigt. I samband därmed ha de korsningar av gallerbanden, som ligga mellan stödflätorna, ofta ökat ut till bredare snedrutor (spets nr 22).

Gallret med flätstöd har varit mycket använt och uppträder i många olika varianter både som grov takduksspets (spets nr 23) och som ärmspetsar, där de ibland få rent primitiva drag, närmast liknande en flätspets (spets nr 24).

En spets, som man ofta möter, utgår ifrån gallret med stödfläta, dock har denna delats i två delar med en sorts ring mellan dessa och från var och en av gallrets fyra sidor har ett trådpar dragits in till mittringen och tillbaka till gallret. Gallerrutans mitt kan härmed sägas ha blivit fylld. Anslutningen mellan galler-rutan och staden har blivit den minsta möjliga, ett kryss för varje hel ruta av gallret. Spetsen har på det hela fått en lättare karaktär. En sådan spets påträffas i Nordiska museets egna samlingar, där den kantar en broderad duk, som anses vara från 1500-talet (spets nr 25).

Ännu ett steg längre i utvecklingen av

detta mönster visar nästa spets (nr 26). Här har gallerrutan liksom i den föregående spetsen fått kontakt med mittleringen och dessutom ha trådpar dragits från gallerrutans fyra sidor över den öppna trekanten mot staden eller rättare sagt mot en utvikning av staden. Så har hela spetsen blivit fylld, den har växlat karaktär men grundtypen och tekniken äro desamma. I denna form har gallerrutan blivit mycket använd.³

Ännu en *tredje grundtyp* av dessa spetsar förekommer någon gång men icke ofta. Denna grupp har sin stadga i att vissa trådpar gå rätt igenom spetsen, vinkelrätt mot staderna, och därvid strama till spetsen mellan kantens nålar, något liknande inslaget i en väv. Härmed följer, att extra trådpar måste läggas in längs efter staderna för att giva spetsen fasthet. Av denna typ finnas bland hithörande spetsar icke många exempel, men typen har sitt intresse i att de sydsånska spetsarna i hög grad bygga på denna teknik (spets nr 27).

I den första gruppen var det ryggraden, flätstöden i mitten, som i huvudsak gav spetsen hållning och stadga. Det var kantens fästen, som höll ut spetsen mot sidorna och dessa fästen voro glest markerade. I den andra gruppen, gallret och dess varianter, var det nålarna i gallerbandens öglor, som tillsammans med nålar i kanten och ibland även flätstöd i mitten svarade för spetsens fasthet och karaktär. Stadkanten hade blivit mera markerad. Den tredje gruppen får, såsom nyss sagts, sin stadga genom den vävliknande konstruktionen.

De tre grupperna kunna i korthet gemensamt karakteriseras på följande sätt:

³ Jfr v. Walterstorff, E. Textilt bildverk, bild nr 219.

1. Nålar och andra fästen vid dynan finnas endast utefter stadkanterna, från sett öglorna i gallerspetsarna.

2. De stödjande flätorna, hela eller delade, längs mitten i de flesta spetsarna ge stadga åt spetsen.

3. Om man vill ha längre avstånd mellan trådparens korsningar så att spetsen blir glesare utan att mista vare sig bredd eller fasthet, tvinnar man varje par för sig så många gånger som behöves.

4. Intet fast mönster förekommer, vare sig ritat eller utprickat.

5. I regel användes endast helslag. Trekvartsslag — lärftslag — förekommer i spindlar av olika typer, i sidostöd och i en del av våglinjespetsarna. Halvslag användes praktiskt taget aldrig i dessa spetsar.

6. Hemspunnet lingarn, ofta ganska grovt och löst tvinnat, användes nästan utan undantag.

Som en gemensam beteckning för de här beskrivna spetsarna kan användas uttrycket *spetsar utan fast mönster*.

Angående utförandet av dessa spetsar utan fast mönster kan följande konstateras.

Spetsarna ha varit fästade vid knypeldynorna endast i kanterna, från sett gallerspetsarna, och kanterna äro ganska glesa och utan särskild stadga. Försöker man kopiera dem och använder vanliga knappnålar i kanten, visar det sig att kanten då får en helt annan karaktär. Knappnålar ge spetsiga vinklar i staden, där de gamla spetsarna ha mjukt rundade kanter.

Med all sannolikhet kan man utgå från att knypplerskorna som underlag för spetsen använt sig av en dyna av den typ, som finnes i Nordiska museet från Ore socken. Den är en stadig tjock rulle un-

gefär så stor som en muff och klädd med ett tyg, som rynkades ihop på bägge sidor. Rullen eller dynan vilade i en låg korg eller trälåda, rund eller fyrkantig.

I Finland användes i de inre delarna av landet en "nästan klotformig dyna", spetskudden. Den var klädd med fyrskäftig kypert och fylld med veteagnar, det var alltså möjligt att på den använda träpinnar som nålar. Den placerades i en särskild härför gjord ställning, en skäppa av björknäver eller en låg spetskorg utan hörn, "någon gång en mjölkbytta".⁴ Finlands Nationalmuseum har flera liknande dynor. Knyppelpinnarna till dessa voro skurna av rakt trä.⁵

På den gamla knyppeldynan i Nordiska museet användes täljda träpinnar såsom fäste för stadkanten, denna fick då en mjukt rundad form. Dynan har överklädsel av tämligen glest tyg, som träpinnarna kunnat gå igenom och dynan är liksom i Finland fylld av agnar, mossor eller dylikt.⁶

⁴ Linnove, A. Suomalaisen pitsynnipläyksen kehitysvaiheita. Helsinki 1907. Viikuna, K. Finnische Spitzen [Rec. av A. Linnove, o. a. a.] Studia Fennica 6, Hki 1952.

⁵ En dyna av liknande typ är avbildad på omslaget till en spetsbok från Tjeckoslovakien (Věci a lidé 3—5, Praha 1951 ff.). — En bild från Aquila i Abruzzerna i Italien visar en tombolo, en lång stadig rulle, som vilar på knypplerskans knän och stödes av en stolsrygg. — Ännu en dyna, denna gång i form av en stoppad ring, som knypplerskan håller mellan knäna, finnes från Tignes i Savoyen i Frankrike (återfinnes i Le pays de France II Savoie 1950 s. 56). — Finland har flera sådana ringdynor. En motsvarighet till Finlands stora och tjocka spetskudde finnes i The National Museum of Wales (Jones, M. E. The romance of lace. London 1951 s. 19). — En annan typ av dyna visas på första bladet till en mönsterbok från år 1561 (Lotz, A. Bibliographie der modelbücher. Leipzig 1933). Kvinnan knypplar där på en fyrkantig stoppad kudde, fastsatt på en snedställd bräda.

⁶ I en karelsk dyna i Nationalmuseet i Helsingfors användes fiskben i stället för nålar. De äldsta

Det är tydligt, att olika typer av spetsar kräva olika dynor. Skall man knyppla långa och relativt breda spetsar, är ju en rulle mest praktisk. Detta måste gälla för de långa takduksspetsar, som bevarats i vårt land.

De muff-formade runda dynorna finnas fortfarande kvar i Dalarna och användas där i de socknar, som ännu knyppla gammaldags spetsar, Mockfjärd och Gagnef, delvis även i andra trakter. Dynan ligger i en låg trälåda och pinnarna äro skurna av ene. "Det klingar så vackert, när de hårda enepinnarna slå emot varandra under arbetet", säger en knypplerska från Gagnef.

Garnet, som användes till hithörande spetsar, var såsom förut nämnts hemspunnet lingarn, tjockt och tämligen löst tvinnat, ibland mest likt blågarn för de grova spetsarna, särskilt sådana som användes till takdukarna. För sängutrustningen användes finare och mjukare garn. Den hårdtvinnade fina tråd, som senare användes som knyppeltråd, saknas alldeles.

Några utprickade mönster funnos ej, man arbetade på fri hand, troligen med hjälp av randigt tyg på rullen för att få raka kanter.

Man kan på bilderna av dessa äldre dynor se hur knyppelpinnarna hänga rätt ner från dynan under arbetet och hur den som knypplar håller med fingrarna i tråden direkt (se bild 28). Detta sker fortfarande delvis i Dalarna och beskrives

engelska spetsarna kallades bone-laces, dels därför att filade fiskben eller andra djurben användes till att fästa spetsarnas kanter, dels därför att tråden nystades upp på pinnar av ben, tagna ur grisens fötter, "in England at any rate. Italy used, beside small bones, bobbins of wood" (Moore, N. H. The lace book. London. U.ä. [1908] s. 14).

28. Knypperska, Gagnef.

även i Linnoves finska spetsbok.⁷ De trådar, som ej voro i arbete, hängdes upp med ett varv kring en av de stadiga nålar, som sutto instuckna i dynan på var sin sida om spetsen. Hela detta förfaringssätt kan användas endast för ett relativt litet antal pinnar. Kanske är detta förklaringen till att Dalaspetsarna även nu ha en begränsad bredd och "hattspetsarna" därför ofta bestå av två eller flera hopsydda spetsar.

I Zickermans fotografisamling av spetsar finnas inga uppgifter om spetsarnas verkliga bredd. Däremot nämnes ofta angående deras användning. Vanligen ha

dess grova spetsar, som förut omtalats, varit infällda mellan två våder av lärft i takdukar. Att döma av spetsarna i de på Nordiska museet bevarade takdukarna finner man att de fotograferade takduksspetsarna böra ha varit 7—10 cm breda. Något smalare tyckas de spetsar ha varit, som använts i sängförlåter och örngottsvar.

För att gå vidare i undersökningen av de nu behandlade spetsarna och därvid särskilt ta upp frågan om deras ålder måste man granska en annan spetstyp, som kallas rutnätsspetsen. Den skiljer sig från de tidigare beskrivna spetsarna genom att den fordrar underlag för knypp-

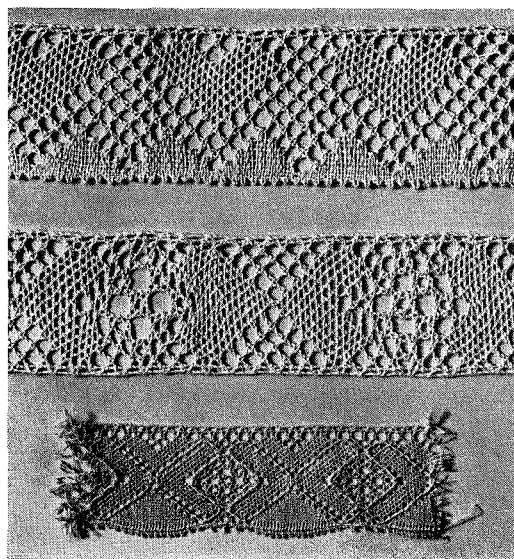
⁷ Linnove o. a. a. s. 224.

lingen, vanligen pergament eller papp, varå är utprickat det rutnät, på vilken spetsen är byggd. Vid varje korsning av trådpar i rutnätet bindes spetsen av en knappnål. Dessa spetsar finnas i olika grovlekar, varav en med grovt garn och samma bredd, som är vanlig vid takduks-spetsar. Infällda i rutnätet äro V-formiga figurer och rutor av lärftslag eller halvslag, vilka likaså bindas av knappnålar utefter figurernas kanter (spets nr 29 och 30).

Vidare finnes en bredare spets med ganska fin tråd och med mera varierande mönster, oftast samlade längs spetsens uddsida. Denna spets är byggd på samma rutnät som de grövre men arbetad med hårdare tvinnad tråd och mindre rutor. Den är vanligen prydd med figurer, in-knypplade i bottenätet, ibland föreställande blad eller andra motiv, men för-enklat och stiliserat. Den förekommer mest i lagom avpassade bitar för kvinnornas huvor.

Stadkanten, som hos rutnätsspetsarna göres med helslag, är ganska fast, men i övrigt har spetsen i sig själv intet som ger den stadga under arbetet, knappnålarna ha övertagit den uppgiften. Utefter ena kanten förekomma emellanåt hos de grövre spetsarna lärftslag, som bilda en sorts udd. I de bredaste spetsarna finnas ofta stora kantställda rutor med en botten, som fylles av det s. k. rottingmönstret. Dessa rutbottnar ha som teknik förekommit bland de tidigare behandlade spetsarna, men smårutorna i bottenätet ha här fått en helt annan form, då de stödjas av knappnålar i bottenmönstrets alla hörn (jfr spets nr 11).

Möjlighet gives att bestämma en tidpunkt, då dessa rutnätsspetsar tillverkades i Vadstena. Kommerskollegium hade år

29—31. Teknikprov, knypplade av förf. efter: 29. Foto nr 23312 i Zickermanska planschverket. 30. D:o nr 5413. 31. Prov på spets, bifogat Chr. Berchs berättelse 1757.

1757 uppdragit åt notarien Christer Berch att inspektera bland annat en några år tidigare startad finlinne- och kammarduksfabrik i Vadstena. Berch fann vid sitt besök hur mycket spetsknypplingen betydde för befolkningen i Vadstena och gjorde i anledning därav en del undersökningar i saken.

Om detta Berchs besök i Vadstena skriver Åke Meyerson följande.

”Redan 1757 skriver Berch i sin berättelse: ’... fant jag ibland Stadsens inbyggare en fabrique (dvs. verksamhet) vara i gång som förmodligen alt från kloster tiden torde räkna sin början ehuru den samma för allmänhetens ögon blifwit osynlig: jag menar spetsknöpplandet, besynnerligen af det grofwa slaget, som i hvarje hus, och ända in uti krigsmanshuset, drifwes med sådan force, att nästan alla flickor och andra qwinfolk, som ännu äga god syn, handtera knöppeldynan

ifrån morgon till qväll . . .' Detta är den hittills äldsta uppgiften om klostertraditionen. Den möter sedan år 1769, 1776, 1777 och 1778 samt ett flertal gånger mellan 1820 och 1850 i landshövdingarnas femårsberättelser till Kungl. Maj:t. Härmed har jag icke velat säga något om traditionens sanningsvärde."

Meyerson citerar ytterligare ett uttalande i en inlägga år 1753 till K. Maj:t angående anläggande av en linnefabrik i Vadstena, att folket överallt i staden är begivet på knypplande av fin utländsk tråd. Meyerson omnämmer också hur Berch meddelar, att handlandena i staden kommit i vana att hålla ett ständigt lager av fin holländsk linnetråd och "tycktes i mitt sinne, att denna näring lärar varit den endaste, som kunnat staden widmakt-hålla, intill dessa den nu anlagda kammar-duksfabriken äfven gör sitt till".

I sin berättelse anger Berch också, att spetsknypplingen är mest grundad på grova sorter, men han tillägger, att skulle det bli på modet med finare sorter, torde Vadstena kunna nyttjas även till den finare sorten "ty konsten förstå de här fullkomligt". Han berättar vidare, att spetsarna såldes dels genom handlandena i Vadstena och dels genom s. k. "skålwestgöthar eller knallare, hwilka upphandla spets till icke mindre summa än 3 000 D:r kopp:mt årligen hwardera, dem de sedan med sin goda winning utprångla på landsbygden".^s

Berch förde med sig hem prov på spetsar, som då knypplades, både grova och fina (spets nr 31). Den grova spetsen företer stora likheter med de rutnätsspetsar, som funnits i skilda landsdelar i Sverige.

Vid jämförelse mellan rutnätsspetsarna och de förut beskrivna spetsarna utan

fast mönster finner man bestämda skillnader dem emellan. Bland de sistnämnda och de med dem besläktade typerna har man sällan funnit två, som varit alldeles lika varandra. Då inga mönster bundit knypplerskorna utan de arbetat fritt efter vissa traditioner, ha skiftningar i mönstren överallt uppträtt. Så varierande spetsar kunde icke gärna vara gjorda för försäljning i stor skala. Rutnätsspetsarna, som tillverkades med bestämt underlag och mönster, kunde levereras likadana i hur stora mängder som helst. Det kan antas att det framför allt varit dessa rutnätsspetsar, grövre och medelfina, som genom knallarna fördes omkring och såldes i stora delar av landet.

De här undersökta spetsarnas mjuka svängda linjer, som komma fram genom trådparens korsningar och tvinningar, ha i rutnätsspetsarna ersatts med rätlinjiga figurer, där knappålarna överallt fästa mönstret och bilda hela skogar. De stödjande fyrflätorna ha försvunnit. Då i de äldre spetsarna endast helslag och någon gång trekvartslag äro regel, måste varje trådpar följas åt genom hela spetsen. I rutnätsspetsens knappålsbundna struktur tillåtes halvslag och därmed kan varje tråd gå sin väg. Figurer med bottnar av halvslag äro hos rutnätsspetsarna mycket vanliga, de kunna över huvud ej knypplas utan knappålnarnas stöd längs alla kanter.

Den tvinnade knyppeltråden har med rutnätsspetsarna gjort sitt inträde, särskilt gäller detta de fina och medelfina spetsarna. Den inlagda grova tråd, som hos rutnätsspetsarna ofta markerar mönstret, har aldrig funnits hos spetsarna utan fast mönster.

^s Meyerson. Arkivaliska bidrag om spetstillverknigen i Vadstena. Rig. 1935 s. 94 ff.

Sedan sålunda klarlagts skillnaden mellan sistnämnda spetsar och rutnätsspetsarna samt hur mycket närmare vår tids knyppling rutnätsspetsarna stå, gäller det att finna en tidsbestämning för dessa senares framträdande i Sverige. Genom Berchs spetsprover och uttalanden fastställdes, att rutnätsspetsarna utgjorde Vadstenas huvudsakliga knyppling vid mitten av 1700-talet.

Redan under 1560-talet importerades till Sverige ganska mycket spetsar av olika typer allteftersom dessa blevo moderna. Elisabeth Thorman lämnar i sin bok en detaljerad redogörelse för denna spetsimport.⁹

Hon skriver också om en viss import av knyppeldynor under 1630-talet och därefter. De kallas i tullhandlingarna ömsom knöpleskrijn och knöppellådor. Även svarvade knyppelpinnar infördes. Bouppteckningar i Stockholm på 1670-talet omnämna knyppeldynor, likaså talar en bouppteckning om "5 000 st. oförtenta knöpelnålar", en annan nämner "knuplar, 2 bref knapnålar, ett mönster".

Det är väl att märka, att denna import av knyppelverktyg icke kan ha avsett de gamla runda knyppeldynorna av handgjord enkel modell, som knappast skulle lönat sig att föra genom tullen och på vilka endast spetsar med ett mycket begränsat antal knyppelpinnar kunde framställas. De importerade knyppeldynorna, som kommo från Holland, måste ha varit av en typ, som var nödvändig för tillverkning av finare och bredare spetsar, vilka vid denna tid blevo moderna särskilt i Flandern och länderna däromkring. Denna sorts dynor, som fortfarande användas hos oss, består av en mindre rulle

nedfälld i en stoppad skiva. På en sådan dyna kan tillverkas breda spetsar, till vilka ibland användas 100-tals pinnar. Importen av den holländska sortens dynor visar, att spetsar av flandrisk typ vid denna tid tillverkades i Sverige. Detta betyder, att åtminstone delvis en radikal förändring i knypplingen då genomförts, jämförd med tekniken hos spetsarna utan fast mönster. Man måste ha ett mönster, uppritat på pergament eller papp, prickat av hål för nålar, man behöver mängder av nålar för att fästa trådparen allteftersom man arbetar och det är lämpligt att ha svarvade knyppelpinnar, som bli lättare att hantera på den stoppade skivan.

När Berch år 1757 kom till Vadstena, hade man tydligen övergått till de då moderna spets typerna, något som hans hemförda spetsprov av olika slag visa. Han fann också i Vadstena en befolkning, som till stor del levde på spetsknyppling och som tycktes anse, att denna var ett arv från klostertiden.

Ännu ett årtal angående spetsar i Vadstena kan antecknas. I stadens dombok för år 1594 finnes upptaget ett vittnesmål i vilket en tjänsteflicka uppger, att den skjorta, varom målet rörde sig, var försedd med knypplingar.¹⁰ Detta gällde innan klostret i Vadstena slutligen nedlades och innan de sista nunnorna lämnade klostret.

Härmed uppstår frågan huruvida knypplingen varit bofast i klostret vid den tid, då klostret före reformationen var i full verksamhet. Denna fråga måste ses i samband med nunneklostrens allmänna textila verksamhet i Sverige. Det

⁹ Thorman, E. Svenska spetsar. Stockholm 1940 s. 21, 32, 33.

¹⁰ Handledning i knyppling s. 6. Utg. av Utskottet för Vadstenaspetsar och knyppelskolor inom Östergötlands läns Hemslöjdsförening. Stockholm 1955.

var ju sedan gammalt sed, att systrarna i nunneklostren försågo kyrkorna med vad dessa behövde av textilvaror till altarets utsmyckning och till prästernas rituella klädnad. Dessa bestodo ej endast av mässhakar och andra textilier i siden och brokad utan även till stor del av linneplagg. När man vet hur mycken möda och intresse som lades ned på de färgrika kläderna, måste man kunna förutsätta, att även de vita linnekläderna och altardukarna voro rikt utsmyckade med sömnad och genombrutet arbete. Agnes Brantings och Lindbloms stora verk: "Medeltida vävnader och broderier i Sverige" ger en uppfattning om hur mycken handskicklighet, som fordrades av arbeterskorna i nunneklostren för tillverkningen av ännu bevarade siden- och brokadarbeten samt broderier.

Bland de elva nunnekloster, som under senare medeltiden funnos i Sverige, intar Birgittinerklostret i Vadstena, vars regler fastställdes av påven år 1370, en särskiltställning genom sin kulturella och textila verksamhet.

Dessa kloster, både Birgittiner och de andra ordnarnas, gjorde tjänst som ett slags skolor, dit unga flickor sändes för att lära sig bland annat handarbeten och trädgårdsskötsel.

Särskilt var klostret i Vadstena en verklig "högskola" för kyrkliga textila arbeten. I sin bok "Sveriges Medeltid" ger Hildebrand en utförlig beskrivning över Vadstenaklostret, dess regler och dess arbete.¹¹ Det heter där: "Handarbetet hölls högt i Birgittinerklostren: 'såsom de tjena Gud med munnen, så tjena de ock med andra lemmar, att de genom lekamligt arbete blifwa qvämligare till andligt arbete.' Efter middagen samlades systrarna i en höfvisk sal eller i ett fagert

och vidt hus med lysande vindögon och qvämliga stolar här och der. För abedissan fanns en upphöjning, å hvilken hon skötte sitt arbete och från hvilken hon kunde hafva tillsyn över systrarna under deras arbete. 'De systrar, som kunna skrifva, gånge att skrifva, de som skola öfverläsa, gånge att rätta böcker, andra systrar, som kunna göra sömgerning eller sprangade gerning (spetsverk?) eller reda till altarkläder, gånge hvar och en till sin gerning, likaså de systrar, som kunna skära och sömma brödernes och systrarnas kläder.' Alla, utom de sjuka, skulle idka handarbete, abedissan skulle se till, att hvar och en finge det arbete, som passade bäst."

För att klargöra innebörden av orden "sprangade gerning" kan hänvisas till en artikel av Agnes Branting i Fataburen 1907 om "Knytning, knyppling och sprängning" och till en uppsats av samma förf. i Almanack för alla 1914: "Äldre spetsar." Agnes Branting anser, att arbeten av dessa slag tidigt förekommit och att för hela gruppen fanns ett enda betecknande ord, som under skilda tider och i de olika nordiska länderna växlande heter sprangning, sprongning, sprängning eller sprängning. K. F. Söderwall: Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, säger: "sprangadher, p. adj. (fnor. sprangadr), utsydd eller utsirad med spetsar eller fransar."

Det har varit olika åsikter om innebörden av orden "sprangade gerning" eller sprangning och huruvida knyppling av spetsar ingick i denna beteckning. Det mest troliga är, att man, såsom Agnes Branting ansåg, i äldre tider icke skilde på de olika teknikernas benämningar utan

¹¹ Hildebrand, H. Sveriges medeltid. III. Stockholm 1898—1903, del III s. 1054.

kallade knytning, knyppling och andra genombrutna och flätade arbeten med ett gemensamt namn sprängning. Följer man ett mönster inom dessa olika tekniker, kan man fortfarande konstatera, hur ofta samma mönster kommer fram än i den ena än i den andra tekniken. Det förefaller som om man använt sig av den teknik, som passade bäst för tillfället, och då var det ju lämpligt med det sammanfattande namn för de olika teknikerna som sprängning utgjorde.¹² För den som dessutom var van att spinna på slända kunde det knappast ligga något märkvärdigt i att knyta trådarna vid pinnar för att underlätta ett flättningsarbete med långa trådar.¹³

Beteckningen på de olika teknikerna, som ingå i allmogeslöjden, har växlat under tidernas lopp och sprängning har i våra dagar blivit liktydig med en mycket gammal teknik, där trådarna med fingrarna tvinnas om varandra i en ram.

Något skriftlig belägg för att knyppling ingick i Vadstenaklostrets arbeten finnes icke. Emellertid har man uppgifter om att spetsknyppling idkades i finska kloster bl. a. i Nådendal, som var ett Birgittinerkloster, utgånget från moder-

¹² Knyppling kan härma efter utskärssöm och hålsöm, en knuten frans kan kopiera knyppling, vilket ofta hänt bl. a. med gallerspetsarna, och knypplingen kan liksom i Blekinge ersätta fransflätningen. Det kan ibland vara svårt att skilja mellan de två sistnämnda teknikerna. Från Brattfors socken i Värmland finnes en spets, som ser ut att vara flätad på längden med fyrfläta, men där det framgår av mönstret, att den måste vara knypplad. Den får således närmast betecknas som ett mellanling mellan flätning och knyppling. — Ett s. k. posement i Uppsala domkyrka, en bård i guldtråd och flera färger, tyckes vara till tekniken en blandning av flätning och knyppling. Den anses gjord i Vadstenaklostret.

¹³ En liknande tankegång förekommer i Linnove o. a. a. s. 226.

klostret i Vadstena, samt i trakten kring franciskanerklostret i Raumo.

För Nådendal gällde Birgittas regel om handarbetets vikt i klosterlivet och bland olika arbeten nämner Leinberg flera gånger knyppling. Mest känd synes dock klostrets insats för stickningen ha varit.¹⁴

Leinberg skriver: "Utän tvivel har hvardera slöjdarten såväl spetsknypplingen som strumpstickningen först hemtats till Finland av Vadstenas nunnor, hvilka för en tid flyttade över till Nådendals kloster." Vidare: "Till nunnornas i Nådendal sysselsättning hörde också qvinliga handarbeten, från enkel strumpstickning och klädsömnad till arbeten, som vittnade om en högt drifven konstflit. Spetsknyppling, virkning, broderi och till och med träsnideri idkades i Vadstena och efter moderklostrets föredöme även i Nådendal."¹⁵

Om knypplingen i Raumo, som var ett munkkloster, säger Leinberg: "Förutom lärdoms förtjenster, hvilka såsom vi sett utan säker grund tilldelats munkarna i Raumo, har av mycket talande sannolikhetsskäl dem även tillskrivits förtjensten att hafva grundlagt en på orten intill våra dagar fortärfd konstslöjd, nemligen den af qvinspersoner derstädes idkade spetsknypplingen." Författaren tvivlar, att munkarna själva knypplade och skriver vidare: "Antagligare synes det derföre, att munkarne i Raumo på ett medelbart sätt befrämjat sagde konstslöjd genom

¹⁴ Leinberg, K. G. De finska klostrens historia. Helsingfors 1890, s. 125, 239.

¹⁵ Enligt Leinberg o. a. a. (s. 439) finnas ännu i behåll flera otvivelaktiga prov av nunnornas i Nådendal konstfärdighet och nämner han bl. a. "En bit, 4 à 5 tum bred, hvit spets, hvilken enligt inventariilängden från 1600-talet uppgifves vara 'spets af vordna Nunnors i Nådendahls kloster tillverkning', vilken spets förvaras i den Nådendal närbelägna Masku kyrkas sakristia."

att annorstädes för ändamålet utbilda instrukturer." "Den här af alstrade konstfliten måste åter synts munkarna förtjent att uppmuntras, enär spetsar bland annat användes såsom sirater till kyrkoskrudar. Utan tvivel har hvardera slöjdarten, såväl spetsknypplingen som strumpstickningen, först hemtats till Finland av Vadstenas nunnor, hvilka för en tid flyttade öfver till Nådendals kloster. Men då, såsom redan visats, bröderne i Raumo underhöllo förbindelse med Nådendals konvent, så gick det även lätt att låta några qvinnor från Raumo hos nunnorna i Nådendal lära sig spetsknyppling och sedan på hemorten sprida konsten." Vidare säger Leinberg: "Att antaga det bröderna i Raumo haft lika direkta förtjenster om spetsknypplingen som Nådendals nunnor om strumpstickningens utbredande, torde dock falla sig svårt."¹⁶

Leinberg anser det självklart, att de båda franciskanerklostren i Finland, Raumo och Viborg, vilka tillkommo under första hälften av 1400-talet, grundats från franciskanernas kloster i Stockholm. Munkarna hade då säkerligen med sig till både Raumo och Viborg den kultur, som var tidens, i avsikt att de skulle var på sin ort sprida kyrkans lära och dåtida civilisation. Särskilt måste detta ha varit viktigt i Karelen, som låg långt bort i östligaste Finland. Det förefaller som om klosterfolket i Viborg känt till knyppling och de

¹⁶ Genom initiativ av munkarna i Raumoklostret har spetsstillverkningen i staden och dess omgivningar tydligen fått fast fot. Traditionen berättar, att även gossar och flickor lärde sig knyppla vid 5—6 års ålder och att till och med männen i trakten knypplade, då de under vintern saknade annan sysselsättning (Anna Henriksson, Spetsstillverkningen och dess utveckling i Finland. Nordens Hemslöjdsförbund s. 109). — Raumobygden är ännu i våra dagar ett av de viktigaste områdena för spetsstillverkningen i Finland.

spetsstyper, som redan då får anses ha varit vanliga i Sverige och vilka tidigare ha beskrivits. Kunskapen om dessa spetsar kan då antas ha från Viborgsklostret spritt sig ut i bygderna, där den hållits levande ända in på 1800-talet.

I fråga om textiliers förekomst i Sverige och Finland kan följande citeras av Branting och Lindblom: "Att få taga de finländska 1400- och 1500-tals textilierna till intäkt för moderlandets försvunna produktion måste anses fullt berättigat, då ju Nådendals kloster grundades genom en koloni Vadstenasystrar."¹⁷

Det torde alltså finnas fog för antagandet att spetsknyppling ingick i de arbeten, som utfördes i Nådendals moderkloster Vadstena.

Vadstena kloster fick med tiden många dotterkloster i andra länder, vilka stodo i direkt beroende av och i intimt samarbete med moderklostret och genom detta med Rom.¹⁸ Om den kontakt, som uppehölls mellan Vadstena kloster och dessa dotterkloster samt med Rom vittna de ännu bevarade samlingarna av brevdem emellan. Hur intimt samarbetet var mellan Vadstena och Rom framgår dels av många skrivelser, behandlande olika ämnen och dels därav att klostret hade egna båtar, som sannolikt från Söderköping förde dess ombud till något av dotterklostren vid Östersjöns sydkust, där egna hästar väntade för att föra resenärerna till Rom.

Vadstena bibliotek innehöll under

¹⁷ Branting, A—Lindblom, A. Medeltida vävnader och broderier i Sverige. I. Uppsala och Stockholm 1928, s. 71.

¹⁸ Dotterkloster funnos, för att endast nämna några, i Munkeliv i Bergen, i Maribo i Danmark, vidare i Danzig, Reval, Lübeck, Stralsund, Florens och Rom samt i Holland och Flandern, där Birgittinerorden hade fyra dotterkloster.

klostrets storhetstid på 1400-talet omkring 1 500 volymer, av vilka ännu över 400 finnas kvar. De äro en av de mest betydande källorna till historien om vår senare medeltid. Torvald Höjer (d. ä.), som ägnat klostrets historia ingående undersökningar, säger bl. a.: "Den orden hon (Birgitta) grundat har för den skandinaviska medeltidskulturen haft en betydelse, som knappast kan överskattas."¹⁹

Med den livliga kontakt, som rådde mellan det svenska Birgittinerklostret och Rom, kan i viss mån förklaras den likhet, vilken, såsom i det följande kommer att visas, i många fall finnes mellan de svenska spetsarna och de italienska från början av 1500-talet eller tidigare.

Så kom reformationen till Sverige och därmed bröts kontakten ej blott med påvedömet i Rom utan även med Birgittinerordens hela organisation utanför Sverige. Gustaf Vasa indrog år 1527 till Kronan Vadstena klostrets hela egendom, som bland annat omfattade omkring 800 hemman. Klostret skulle nedläggas, dock fingo nunnorna rätt att under sin livstid stanna kvar i klostret. Några nunnor levde kvar där ännu vid 1500-talets slut.

För Vadstena stad och dess invånare var det ett hårt slag, när klostret nedlades. Man kan emellertid våga utgå från att den knypplingstradition, som genom klosterskolorna startats i Vadstena, allt framgent hölls levande. Det gällde ju här ett hemarbete, som gav en icke obetydlig förtjänst, säkerligen behöflig för de kvarvarande nunnorna och för hemmen i den lilla staden. En tradition, som i likhet med knyppling bäres upp av kvinnor i alla åldrar, och där även barnen deltaga i

arbetet, får en större fasthet och kontinuitet än om den endast angår de vuxna.

Då förbindelsen mellan Sverige och den romerska kyrkan bröts, måste den för de svenska spetsarna stimulerande kontakten med Italien åtminstone delvis ha upphört. Därmed minskades säkerligen det inflytande, Italien haft på de svenska spetsarna. Det förefaller som om det i stor utsträckning varit flandriska spetsar, vilka därefter småningom blivit i viss mån förebilder för den svenska spetsknypplingen.

De spetsar av äldre typ utan fast mönster, som nu kommit fram vid genomgående av spetsmaterialet i Sverige, måste alltså ha funnits i vårt land före reformationen. Man har särskilt i avlägsna bygder troget hållit fast vid denna tradition. Detta gäller framför allt, när spetsarna använts för takdukar och andra ålderdomliga ändamål. I samlingarna ha icke påträffats några spetstyper, som kunna passas in mellan ifrågavarande spetsar utan fast mönster och rutnätspetsarna med dessas bestämda mönstring.

Söker man finna en övergång i tekniskt avseende mellan det tidiga 1500-talets spetsar och rutnätspetsarna i Vadstena, kan man i viss mån följa Bryssel-museets översikt över de flandriska spetsarnas utveckling. Teknikens gång torde då schematiskt kunna uttryckas sålunda.

Vid 1500-talets början, när modet fordrade bredare och mer dekorativa spetsar till dräkten än de som då funnos, förändrades och utvecklades spetstekniken. De tunna reticellaliknande flätspetsarna från tiden omkring år 1550 kunde ännu knypplas med relativt få nålar inne i spetsen, men ett mönster blev dock nödvändigt (se Fataburen 1907, s. 116). Ju mer spetsarna sedan togo upp blad och

¹⁹ Höjer, T. Art. Birgitta i Nord. Familjebok Andra uppl., bd 3 1905, 3 sp. 452.

andra slingrande växtformer, dess mer beroende blev knypplerskan av ett tätare system av nålar, som följde ett uppritat mönster. Än viktigare blev detta, då knypplerskorna lärde sig att ej hela tiden arbeta med samma trådpar, utan att dela upp spetsen i små partier med "brides" emellan. När slutligen spetsens botten fylldes med ett fint bottenmönster av något slag, blev hela spetsen under arbetet tätt besatt med nålar. Ur en sådan spets växte småningom fram den mer eller mindre förenklade och förgrovade rutnätsspetsen, där den gamla tekniken var helt övergiven.

Det förefaller som om man alltså i stort sett kunde dela upp de knypplade spetsarna i två huvudtyper: de som knypplas utan prickmönster och med ett minimum av fästade nålar, samt de som arbeta med ritat och prickat mönster och nålar med vilka trådparen dirigeras.

Vid bedömning av vilken av dessa två typer som är den äldsta kan det utan tvekan sägas, att tekniken hos den första gruppen är den primitivare och därmed mera ålderdomlig.

För att ytterligare bedöma frågan om åldern hos de spetsar, som här betecknats såsom spetsar utan fast mönster, måste man undersöka, i vad mån motsvarigheter till dessa funnits i andra länder.

Det ligger nära till hands att härvid börja med *Italien*. Där hade under 1500-talet tillverkningen av sydda spetsar i Venedig och knypplade i andra delar av Norditalien utvecklats till en industri, som spred sig långt utöver Italiens gränser och som bars upp av skönhet, smak och dyrbarhet. Men vid sidan därav tyckes i Italien ha levat kvar en spetstillverkning av enkel och folklig typ, som i sina

huvuddrag liknar de här undersökta svenska spetsarna. De förekomma i de tre stora spetsböckerna, Palliser benämner dem "old peasant laces, bobbin made".²⁰

Gallret framträder här i ett par varianter och även stödfliatan med snedrutor återfinnes. Den våglinjespets, som är avbildad i *Pallisers* bok svarar i detalj mot en sådan från Småland (spets nr 16).

Pollen kallar den av henne avbildade varianten av gallret "a simple plaited lace or gimp" (spets nr 32). *Pollen* visar även en annan spets, som nära överensstämmer med de nu avsedda svenska spetsarna (spets nr 33). En spets av denna typ, enligt uppgift italiensk, visar *Seguin* (spets nr 34). Jones säger: "Many beautiful peasant laces were made in Italy. These bore traditional designs."²¹

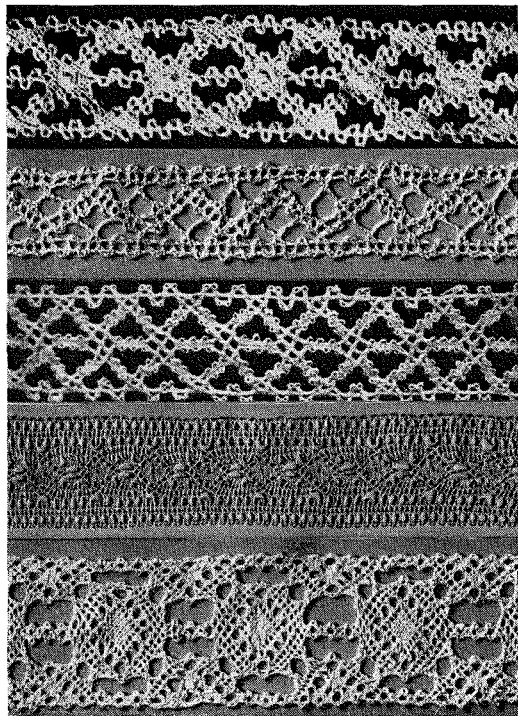
De italienska knypplade spetsarna av äldre typer uppgivas i litteraturen nästan alltid vara tillverkade under tidigt 1500-tal, men med hänsyn till alla de olika mönster, som redan då funnos, undrar man, om de icke behövt längre tid tillbaka för att differentieras. I *Pollens* spetsbok äro flera uddspetsar daterade till 1400-talet (pl. xxix).

Påtagliga överensstämmelser mellan äldre svenska spetsar å ena sidan och italienska å den andra kan man finna i följande framställning, som belyses av vad man skulle kunna kalla en "serie", men som snarast är några pusselbitar av spetshistoria.

Som den första av dessa spetsar kan fungera en spets, som hos oss tillhör en skånsk typ. Den bygger på en fyrkantig

²⁰ De tre spetsböcker, som här avses, äro: 1) *Pollen*, H. J. Seven centuries of lace, Pl. LXXXVI nr 3, 2) *Seguin*, J. La dentelle, Pl. 1 fig. 2, 3) *Palliser*, B. History of lace, Pl. XXIII.

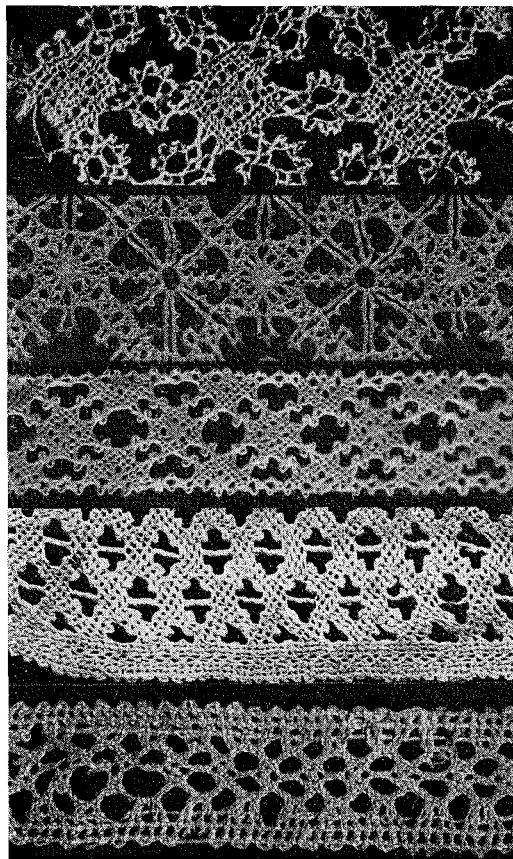
²¹ Jones o. a. a. s. 40.

32—36. Foto av: 32. Pl. XXXVI i *Pollen, Seven centuries of lace ("a gimp")*. 33. Pl. XXVIII i *d:o*. 34. Pl. I nr 2 i *Seguin, La dentelle*. 35. Original fr. s. ö. Skåne. 36. Italienskt original.

snedställd ruta i lärftslag, som hela vägen upprepas längs mitten med ett flätstöd mellan varje ruta. Spetsen har breddats åt bägge sidor men snedrutan och flätstödet är det centrala (spets nr 35). Spetsen verkar tidlös.

Släkt med denna är en mellanspets, som finnes avbildad i Schuettes bok: *Alte Spitzen* (s. 122) med uppgift att den är en italiensk spets från 1500-talet (spets nr 36). Den är byggd på samma snedruta som den föregående men med en utbyggnad utefter rutans sidor som ett smalt nät av korsade trådpar. Flätstödet finnes mellan rutorna, det består dock här av fyra trådpar och har blivit bre-

37—41. Foto av: 37. Inv.-nr 41675 i *Nordiska museet*. 38. Antependium fr. *Grödinge kyrka* i *Statens Hist. museum*. 39. Italiensk allmogespets. 40—41. Spetsar fr. *Karelen*.

dare och fylligare. Utefter båda sidorna av spetsen finnas figurer med släta ytor av lärftslag och korta flätor mellan dessa. Vid kopiering av denna spets har det under arbetet visat sig, att nålar endast använts längs spetsens kanter samt på några få ställen inne i spetsen, där ett trådpar vänder. Garnet i spetsen är löst tvinnat lingarn, alltså intet speciellt knyp-pelgarn.

Gå vi vidare i serien, komma vi till *Nordiska museets* ståtliga brudpäll från

Gideå i Ångermanland (spets nr 37). Den är ett vackert arbete med infällda knypplingar och trådräta silkesbroderier. Pällens utgöres av tre smala våder av finaste lärft, "med sällsynt konstfärdighet sammanfogade med knypplade mellanverk".²² Längs mitten av pällens spetsar går liksom i den föregående italienska spetsen en rad av snedställda lärftsknypplade rutor med glesare nätknyppling kring dessa. Flätstödet finnes även tydligt, det följes här av en gles knypplad kant på bägge sidor. Figurerna på sidorna ha blivit lättare, alla kanter följas av ett luftigt flätsystem, där de utdragna öglorna, som bildats vid knypplingens vändningar, varit fästade med nålar. Hela spetsen är en flätspets utom rutan och dess närmaste omgivning, som är knypplad såsom ett vanligt nät av tråddar. Spetsen är utförd av finare och hårdare tråd än de föregående. Trots ändring och utveckling är spetsen fortfarande byggd på snedrutan och flätstödet.

Går man sedan till Statens Historiska museums textila avdelning, finner man där ett antependium från Grödinge kyrka i Södermanland, försett med en guldspets på röd sammet (spets nr 38). Enligt uppgift från museet har guldspetsen tillhört ett s. k. fälttecken, ett skärp, som burits under 30-åriga kriget, alltså under första hälften av 1600-talet. Man återfinner där den lärftsknypplade snedrutan med sin inramning av glesare knyppling. Liksom den föregående spetsen är denna knyppling helt en flätspets utom i snedrutan och dess närmaste omgivning av vanlig nätknyppling. Flätstödet, som blivit delat i två delar, ingår här i en för oss förut bekant spets, det fyllda gallret (spets nr

26). Denna guldspets, som innehåller i sicksack placerade rutor av den gamla gällerspetsen med två flätstöd och fyra förbindelser åt sidorna, har här fått liksom åtta ekrar i hjulet. Den breda spetsen är fylld med dessa olika motiv. Snedrutan och flätstödet finnas, men de ha förlorat sin gamla grundläggande betydelse av en ryggrad, de ingå som dekorativa detaljer i denna breda guldspets. Det verkar som om spetsen knypplats på en verkstad, där man använt gamla motiv utan hänsyn till dessas ursprungliga sammanhang.

Seriens typer kunna kompletteras genom en variant på det gamla motivet i Dedekams Nordiske Kniplinger.²³ Där visas en venetiansk knypplad spets enligt uppgift från tidigt 1500-tal, även denna med flätstöd och snedruta, men här klädd i en nästan orientalisk prakt.

Till sist ännu en variant, en italiensk "allmogespets", där snedrutan med omgivning är kvar och till och med tagits upp längs spetsens kanter. Flätstödet har försvunnit och en ny och väl balanserad spets har efterträtt den gamla. Liksom hela denna rad av spetsar visar denna sista, hur knypplerskorna med trohet mot traditionen och små ändringar i teknik och material ha kunnat skapa nya konstverk (spets nr 39).

Om spetsknypplingen i *Finland* har doktor Aino Linnove nyligen utgivit en säkerligen mycket värdefull bok, som för oss har den nackdelen att vara skriven på finska. En kort sammanfattning av innehållet har emellertid utgivits på tyska. Med ledning av denna och ett studium av det rikhaltiga bildmaterialet kan man dock

²² Branting, A. Knytning, knyppling och sprängning. Fataburen 1907, s. 117.

²³ Dedekam, H. Nordiske kniplinger. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseums Aarbo 1911, s. 21.

få en ganska klar bild av knypplingens historia i Finland.

I Karelen tyckes ha levat kvar spets-typer, som delvis äro mycket lika de svenska spetsar, som betecknats som spetsar utan fast mönster. De karelska spetsarna äro i huvudsak av två olika typer. Den ena av dessa utgör vad vi kalla galler-spetsar, mycket täta, knypplade med tredubbla trådpar i gallerbanden och stödflåtor längs alla öppna rutor i de ganska breda spetsarna (spets nr 40).

Den andra typen utgår från ett knypplat nät med däri inknypplade sicksackmönster, som ofta ha annan färg än själva nätet (se Linnove, Suomalaisen pitsinnypläykseen kehitysvaiheita, sid. 243). Det sicksackgående mönstret i dessa spetsar med knypplad nätbotten tyckes ha haft sin förebild i verkligt knutna nätlängder med inträdda bårder och sicksackfigurer, tydligen lika de svenska nätspetsarna med inträdda mönster i färg från västra sidan av Bottniska viken.²⁴

En annan karelsk spets består av flera sammanknypplade smala spetsar av samma typ som de svenska spetsarna med sidostöd och dubbelt kryss i mitten (jfr spets nr 12). Ännu en gammal spets förekommer, som liknar den svenska Orespetsen med flätstöd och snedruta (spets nr 41).

De nämnda knypplade karelska spetsarna företräda såväl tekniskt som stilistiskt en gammal typ av knyppling och motsvara i huvudsak de tidigare omtalade svenska spetsarna. I likhet med de svenska användes inga nålar utom vid kanten, garnet är grovt och löst tvinnat.

Spetsarna ha mycket länge brukats av kvinnorna i Karelen som infällningar i

förkläden för sommarbruk och vid festliga tillfällen.

Även i *Norge* kan man spåra ett sammanhang mellan vissa norska spetsar och de här behandlade svenska typerna.

Dedekam säger i Nordiske Kniplinger att "der har været kniplet i ikke liten utstrækning i talrige bygder rundt om i Norges land". Vidare konstaterar han, att inga ingående undersökningar ha gjorts angående denna knypplings utbredning och karaktär, men så mycket kan sägas, att den "er i sin karakter folkelig". "Den har været hussløjdt og ikke industri. Materialet är tämligen grovt, mönstren genomgående enkla och primitiva, men for en stor del av meget gammelt og inressant præg." Från Selbu visar Dedekam en rad spetsar, hämtade ur Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, vilka trots olikheter bygga på samma typer som de omskrivna svenska.²⁵ En spets från Hardanger i Nordiska museet härleder sig tydligt från det s. k. fyllda gallret med flätstöd och snedruta samt ganska täta gallerband (jfr spets nr 26).

Vad angår *England* föreligger förutom många omnämmanden av uttrycket "bone lace" bland annat den uppgiften, att knypplingsindustrin blev utbredd i England, när de flandriska kvinnorna under kriget slog sig ner där på 1400-talet.²⁶

Moore berättar, att under Henrik VII:s regering (1485—1509) blev guld- och silverspets såväl som linnespetsar en handelsvara från Italien.²⁷

Det berättas om mängder av spetsar i kyrkorna, spetsar som dock försvunno, när den rigorösa reformationen satte in,

²⁴ Jfr nätspets å pl. 148 i Hemslöjdskommitténs betänkande del I. Sthlm 1918.

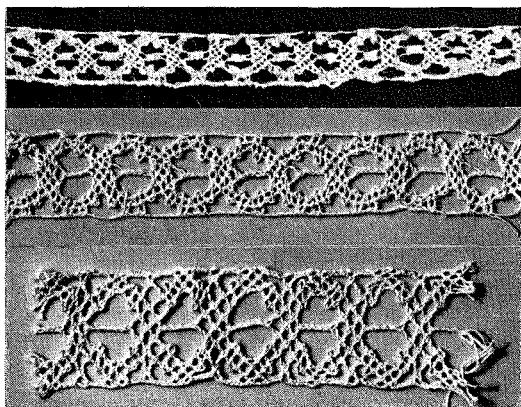
²⁵ Dedekam o. a. a. s. 17 ff.

²⁶ Jones o. a. a. s. 137.

²⁷ Moore o. a. a. s. 12.

först under drottning Elisabeth på 1500-talet och senare under Cromwell.

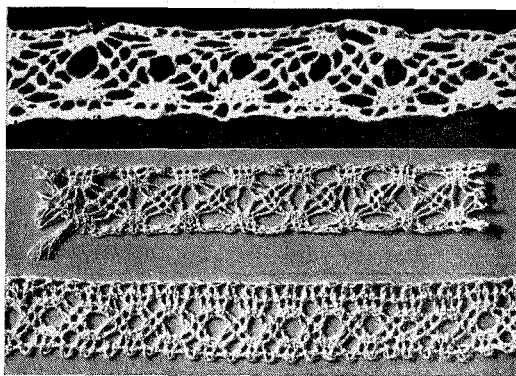
En spets från 1600-talet, en udd med den vanliga snedrutan och flätstödet, finnes avbildad i *The Special number of The Studio: A book of old embroidery*, pl. 27. Den är en guldspets, som kantat en "military scarf", vilken burits av den engelske konungen Karl I (död 1649) i slaget vid Edgehill. Den finnes nu på Victoria and Albert Museum. Även om spetsen ej med säkerhet är engelsk, är broderiet angivet som engelskt.

42—44. 42. *Flandrisk spets, detalj av original*
43. *Kopia av 42.* 44. *Spets, efter original fr. Hälsingland.*

På min fråga om *Belgien* hade några primitiva spetsar från äldre tider svarade chefen för Bryssels spetsmuseum: Nej, kriget har så många gånger gått över landet, att intet sådant finnes kvar. — Men något fanns ändå.

Det var vanligt på 1600- och 1700-talen att i innerkanten av dyrbara spetsar sattes en "engrélure", en enkel och smal knypplad kantspets, vari man kunde fästa bottennätets maskor och vilken också tjä-

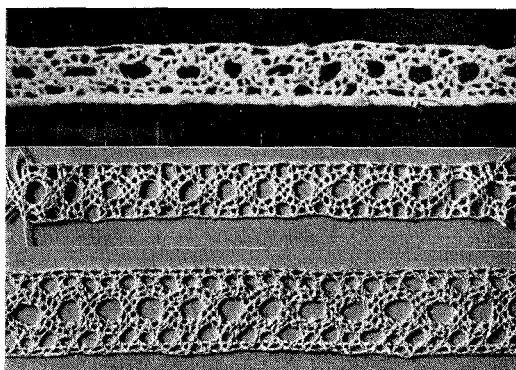

45—47. 45. *Flandrisk spets, detalj av original.*
46. *Kopia av 45.* 47. *Spets, efter original fr. Skåne.*

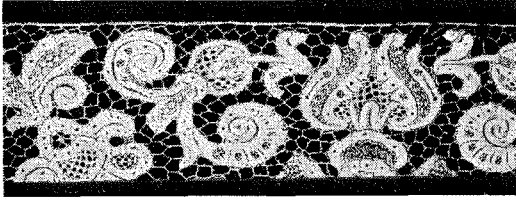
nade som en kant för att sy fast de fina spetsarna vid ett klädesplagg.

Dessa "engrélures" voro alltid knypplade även då de kantade sydda spetsar. Kantspetsarna, "engrélures", till de ståtliga knypplade spetsarna voro vanligen sydda fast vid den egentliga spetsen, någon gång knypplade tillsammans med denna.

Det intressanta är, att dessa smala kantspetsar ofta äro mycket lika de svenska spetsarna utan fast mönster, de ha samma

48—50. 48. *Flandrisk spets, detalj av original.*
49. *Kopia av 48.* 50. *Spets, efter original fr. Dalarna.*

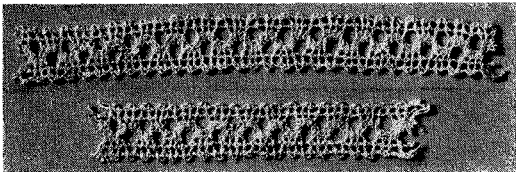

51. Spets nr X i Risselin-Steenbrugen: Les dentelles belges.

teknik som dessa och man finner bland dem typer sådana som gallret, spindeln m. fl., dock var tråden en hårdare tvinnad fin knyppltråd. Detta kan ej gärna betyda något annat än att, när 1600-talets stora spetskonst växte fram, fanns redan tidigare en äldre kultur av enkla spetsar, välkänd för dem, som knypplade de konstfärdiga spetsarna, och använd av knypplerskan till att ge stadga åt spetsens innerkant.

Försök har gjorts att knyppla "engrélures" från tre olika spetsar i Bryssels spetsmuseum, alla tillhörande spetsar från tidigare delen av 1600-talet. Därvid befanns, att för alla tre funnos nästan identiska motsvarigheter i svenska spetsar från resp. Dalarna, Hälsingland och Skåne (spetsar nr 42—50).

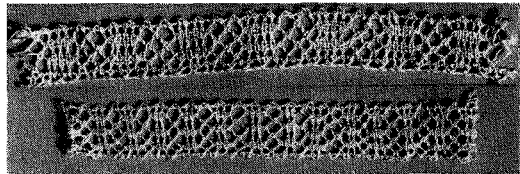
Detaljer i de flandriska spetsarna, särskilt i bottnarna på spetsar av Binchetyp, äro utan tvivel rester av denna äldre spetskultur. Tydligast kan man följa dem i en annan av Flanderns spetsstyper från

52—53. Teknikprov, knypplade av förf. efter resp. flandriskt och svenskt original.

andra hälften av 1600-talet, där stora bladformer avteckna sig mot en tunn och sparsam botten av "brides". Spetsarnas täta breda lärftsknypplade blad och blomformer äro överallt genombrutna av partier, som fyllas av olika spetsdetaljer och därigenom giva spetsen ett rikt och omväxlande intryck. En spets av denna typ finnes avbildad i Risselin-Steenbrugen. Les dentelles belges, som utgör en sorts katalog över olika spetsstyper i Bryssels spetsmuseum (spets nr 51).

Även här har ett försök gjorts att knyppla av de små spetsdetaljer, som ingå i denna spets, och att finna deras samband med de svenska spetsarna. Det fram-

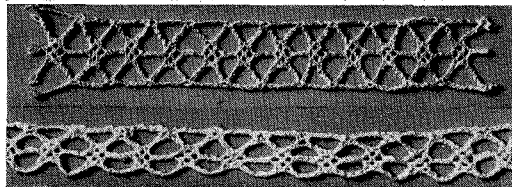
54—55. Teknikprov, knypplade av förf. efter resp. flandriskt och svenskt original.

gick härvid, att de fem olika spetsdetaljer, som försöket omfattade, alla hade sina motsvarigheter i den svenska fritt knypplade spetsstypen (spetsar nr 52—61).

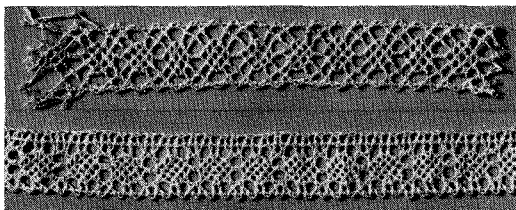
Den i det föregående lämnade översikten över äldre spetsar i olika länder visar, att i stort sett samma typer och samma ålderdomliga teknik kunnat återfinnas i skilda delar av Europa. Det är möjligt, att denna gemensamhet i viss mån förklaras därav, att det under 1400-talet funnits en utbredd knypplingskultur, förmedlad bland andra av klostren och genom dessa och på andra vägar spridd till folket i bygderna. Antagligen åtfölj-

des knypplingen av andra genombrutna eller broderade vitsömsarbeten, men de knypplade spetsarna, som kunde sys fast vid linnevåder, blevo tydligen de mest uppskattade.

Kanske var knypplingen ännu äldre. På Ambrogio Lorenzettis väggmålning i Sienas rådhus från 1330-talet sitter en

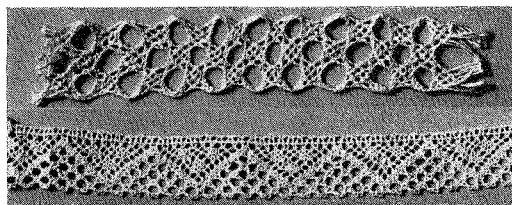
58—59. Teknikprov, knypplade av förf. efter resp. flandriskt och svenskt original.

56—57. Teknikprov, knypplade av förf. efter resp. flandriskt och svenskt original."

kvinnu föreställande "Freden", lutad mot en kudde, som är utsydd med reticellaturor och vit plattsöm samt — efter vad man kan bedöma — hopsydd med en enkel knypplad flätspets lik ett glest galler. Liknande flätspets återfinnes dels bland detaljerna i den belgiska spetsen med bladornamenter från 1600-talet dels på en skjortlinning daterad 1830 från Göingebygden i Skåne.

När under 1500-talet spetsarna gjordes till en handelsvara med helt olika teknik, material och arbetsvillkor, kommo de gamla svenska spetsarna, som här varit föremål för undersökning, allt mer och mer i bakgrunden. Det var sedan mest kvinnorna i avlägsna trakter, som höllo traditionen om våra äldsta spetsar vid makt.

60—61. Teknikprov, knypplade av förf. efter resp. flandriskt och svenskt original.

LITTERATUR

- Berlingske Haandarbejds-Bog*. Bind 2. København 1943.
- Boëthius, G.* Blekingspetsar. Hemslöjden 1946.
- Branting, Agnes.* Knytning, knyppling och språngning. Fataburen 1907.
- Äldre spetsar. Almanack för alla 1914.
- Moderna spetsar. Almanack för alla 1916.
- Branting, Agnes*, och *Lindblom, Andreas.* Medeltida vävnader och broderier i Sverige. Del 1. Uppsala och Stockholm.
- C—n. Dalaspetsar. Hemslöjden 1946 hft nr 1.
- Coyet, Henriette.* Skånsk hembygdsslöjd. Skrifter utg. av de skånska hushållningssällskapen. 7. Lund 1922.
- Dedekam, Hans.* Nordiske kniplinger. Ur Nordenfjeldske Kunstindustrimuseums Aarbog 1911.
- Fredricsson, Julia.* Takdukarna i Västbo. Ur Meddelanden nr XIII från Norra Smålands Fornminnes- och Jönköpings läns Hembyggsförbund. Jönköping 1940.
- Handledning i knyppling.* Utg. av Utskottet för Vadstena spetsar och knypplerskolor inom Östergötlands läns Hemslöjdsförening. Stockholm 1955.
- Hemslöjdskommitténs betänkande.* Del 1. Stockholm 1918.
- Henschen, I., m. fl.* Skånska spetsar. En kort handbok utg. av Malmöhus läns och Kristianstads läns Hemslöjdsföreningar. Stockholm 1947.
- Hildebrand, Hans.* Sveriges Medeltid. Tredje delen. Stockholm 1898—1903.
- Hvitvaruslöjd.* Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län utg. av länets hemslöjdsförening. Häfte 6. Malmö 1921.
- Höjer, Torvald.* Art. Birgitta i Nord. familjebok. Andra uppl. Bd 3. 1905.
- Jones, Mary Eirwen.* The romance of lace. London 1951.
- Kendrick, A. F., m. fl.* A book of old embroidery. Special number of The Studio. London 1921.
- Leinberg, K. G.* De finska klostrens historia. Helsingfors 1890.
- Linnove, Aino.* Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle. Helsinki 1947.
- Lotz, Arthur.* Bibliographie der Modelbücher. Leipzig 1933.
- Meyerson, Åke.* Arkivaliska bidrag om spets-tillverkningen i Vadstena. Rig 1935.
- Moore, [Mrs.] N. Hudson.* The lace book. London. U.ä. (1908).
- Nordens Hemslöjdsförbund.* Femte nordiska hemslöjdstinget 1937. Stockholm 1941.
- Palliser, [Mrs.] B.* History of lace. London 1902.
- Pollen, [Mrs.] J. H.* Seven centuries of lace. London 1908.
- Risselin-Stecnebrugen, M.* Les dentelles belges. Bruxelles.
- Schuetz, Marie.* Alte Spitzen. Berlin 1914.
- Seguin, J.* La dentelle. Paris 1875.
- Thorman, Elisabeth.* Svenska spetsar. Stockholm 1940.
- Trésors d'art du Brabant.* Catalogue. Bruxelles 1954.
- v. Walterstorff, E.* Textilt bildverk. Stockholm 1925.
- Věci a lidé.* 3—5. Praha 1951 ff.
- Vilkunä, K.* Finnische Spitzen. [Recension av] Aino Linnove: Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita. Studia fennica 6. Hki 1952.
- Vitsöm från Kristianstads län.* Utg. av Kristianstads läns Hemslöjdsförening. Stockholm 1948.

SUMMARY

Up to the latter part of the 19th century the last relics of a popular lace-making is met with in Sweden, in many respects, however, quite different from the lace-making of today. When going through the illustrated work of Lilly Zickerman, which contains a collection of photographs of Swedish domestic crafts and is deposited at the Nordiska Museum in Stockholm, it has become evident that this special type of lace has been usual in great parts of Sweden. It is possible to discern chiefly two different types, the one placing the centre point to the middle of the lace, alternatively forming four-plaits and rhomboids, the other type showing a pattern of latticed ribbons which run in squares between the selvages diagonally across the lace. Both types are made of a rather coarse home-spun linen yarn. When making these laces no sort of guiding direction or dotted fixed pattern has been used; pinning needles (wooden or of bone or metal) have been used along the edges and in order to pin on some loops of the latticed ribbons. The laces have been made by free-hand and been formed by the coarseness of the yarn, owing to how the lace-maker crossed the pair of threads, respectively how she twisted them, using the plaits of the middle and the latticed ribbons as supporting elements. Laces which resemble each other in detail are consequently rare.

As support for the laces the lace-maker used a pad, a sort of thick reel, lying in a low basket or box. Such a pad is to be found at the Nordiska Museum, at the National Museum, Helsingfors and in other places; it is still in use in Dalecarlia in Sweden.

Another type of lace, which is met with beside the above-mentioned is called 'grid'-lace. These are made on a basis according to a drawn up or pricked off pattern, which is

often composed of squares or V-figures, fitted into a pattern of rhombs. The lace gets steadiness by fastening up with pins all the edges, groundings and crossings of the threads.

These 'grid'-laces, forming a check pattern, were to a great extent made at Vadstena in the middle of the 18th century and it is probable that these very laces were sold by pedlars.

Comparing these two types of laces from the point of view of age, the first-mentioned type without a fixed pattern is to be assigned to an earlier date. Statements on lace-making are met with during the 17th century and in the latter part of the 16th century. At the Bridgetin nunnery of Vadstena, where the nuns were renowned for their skill in needle-work, the lace-making has certainly been practised, which is evident by statements from its daughter nunnery Nådendal in Finland.

The 'grid'-lace with its numerous pins and its tightly twisted bought-thread — often of a fine quality — certainly appeared later than the free lace-making with its home-made tools. The older laces are to be found mostly on ceilingcovers and bed-outfits. In Italy similar laces are to-day often classified as "Peasant art" and are generally assigned to the 16th century. Laces of this old type are also met with in other countries, in Carelia in Finland, where they have still been in existence almost up to our time, and not least in Flanders where they were used in the 17th century to edge the precious laces, "engrélure".

Everything speaks in favour of the theory that at the beginning of the 16th century and even earlier in the 15th century there existed an old, highly developed art of making laces of a more simple type, which — starting from Italy — by the intermediary of nunneries and other channels has spread as far as Sweden.

Eldgnidning som medel att förebygga kreaturspest

När myndigheterna bekämpade övertro i Skåne 1750

Av *Helga Leide*

I Lundakonsistoriets protokoll 1750 läser man för den 23 maj följande:¹

”§ 4. Probsten och kyrkoherden Sven Fundahn gifwer wid handen, huru det widskieppeliga eldgnidandet som allmogen på en del ställen begynt at bruka, til förekommande af Boskapssiukan, begynner at taga så mycket friare öfwerhanden, som thet af prästerna sielfwa, dels bevisas dels genom conniverande² tillåtes, dels med all Ifwer tillstyrkes, blandt hwilka sidsta bem:te Probst nämner kyrkoherden uti Norrhweddinge, på hwilken 2ne byar i Reslöf pastorat gifwa skullden, at the brukat thet: Beskrifwandes ock bem:te Probst then brukade wärkställighet här wid, efter then kundskap som han therom kunnat erhållit: och som han tillika med flera präster, som hålla thetta eldgnidande för en syndig widskieppelse, intet få annat än hat af sina åhörare, när de ej wilja gilla och tillstådja them thet samma: ty anhåller han, at Consistorium wille icke allenast genom Circulairbref, som å predikstolarna kunde upläsas, warna all-

mogen för thenna dårskapen, utan ock föranstalta, at härom blefwe noga underhos högvällofl. Landshöfdinge Embetet, så sökt och förbrytelserna med näpst ansedde.

R[esolution]. Skrifwes till Konungens Befallningshafwande i Malmö med anhållan, at om thetta syndiga och Gudlösa företagandet, genom wederbörande Cronobetjenter behörigen och noga må komma at undersökas och the brottsliga sedan befordras till laga näpst, hwarjemte ock CirkulairBref i Malmöhus och Christianstads lähn afgår, at wederbörande Prästerskap alfwarln förhåller sina åhörare at till undwikande af olägenhet taga sig noga til wara för ett slikt widskieppeligt och syndigt företagande.”

Under så gott som hela 1700-talet härjade boskapspesten svårt överallt i Europa. Ett av de år, då Skåne var hårdast drabbat, var just året 1750. Från december 1749 till 1750 års slut dogo sålunda enligt Weibull³ 56 962 kreatur enbart i Malmöhus län, medan motsvarande siffra för Kristianstads län var 33 786. Myndigheterna anbefalldes lämpliga åtgärder för sjukdomens förekommande och botande i föreskrifter och förordningar, som upplästes från predikstolarna och förvarades vid kyrkorna tillgängliga för dem, som ville ta del av dem. Förböner lästes i kyrkorna. Men det är inte under-

¹ Lunds domkapitels arkiv i Landsarkivet, Lund. Ett utdrag ur protokollet har efter Pehr Johnsson återgetts av Nils Keyland i *Primitiva eldgörningsmetoder i Sverige*. Ett supplement, *Fataburen* 1918, s. 150 f. Om eldgnidning se vidare samma tidskrift 1927, s. 65 ff., samt Carl-Martin Edsman, *Nödelden. Gammal västgötamagi i religionshistorisk belysning*, *Vestrogothica* 9, 1950.

² Lat. connivere = blunda för.

ligt om bönderna, när dessa åtgärder inte tycktes hjälpa, även grep till sådana medel att försöka stoppa sjukdomen, som de hört talas om, att deras förfäder använt. Som vi ser av konsistorieprotokollet härövan väckte emellertid de därvid använda metoderna misshag i kyrkliga kretsar och prosten Fundahn i Reslöv ansåg det hela för en så svår vidskepelse, att den borde stävjas och t. o. m. bestraffas.

I landshövdingeämbetets handlingar och häradernas domböcker kan vi följa den vidare utvecklingen av saken.

Redan samma dag den 23 maj sände konsistoriet till landshövdingeämbetet i Malmö en skrivelse av följande innehåll:

"Högwälborne herr Baron, öfverammiral, Landshövding och öfwercomendant, samt Comendeur af Kongl. SvärdsOrden.

Hos Consistorium gifwes af Probsten och Kyrckoherden i Reslöv Swen Fundahn wid handen, huru thet widskepelige eldgnidandet, som til förekommande af Boskapssjukan brukas, skall alt för mycket taga öfwerhanden warandes twenne Byar uti thess Pastorat, som betient sig af thenna widskepelsen, utan att han förmått sådant hindra, eller förekomma, och skall processen, som härvid brukas, så wida bem:te Probst kunnat utforska, wara thenna at all eld i Byen måste alldeles utsläckas och thärfwer hållas noga Ransakning, om så skiedt. Sedan samlas alla, som äga fänad i Byen, wid wängaledet, hwarest the gnida med et trä på en af stolparna til des elden fänger uti. Af thenna elden skall sedan göras en brasa i ledet och all fähiorden twingas springa igenom elden, hwarvid noga skall gifwas

akt på thet Creaturet, som först går igenom elden. När thet är giordt släckes thenna elden straxt och ingen eld får upständas i byen förr än the få hämtan ifrån et annat härad ehuru långt thet ock skall wara ifrån them, med mera. Nu som thetta är et syndigt och lastbart företagande, hwarigenom Then Store Guden fast mera retas till wrede, än blickas til förbarmande öfwer oss; Så har Consistorium funnit sig föranlätit, at thetta ährendet hos högwälborne Herr Baron, Öfwerammiral, Landshövding och ÖfwerComendant, samt Comendeuren af Kongl. SvärdsOrden föredraga, med tienstl. anhållan thet tågtes Högwälborne Herr Ammiral, Landshövding och ÖfwerComendant, samt Comendeur af Kongl. SvärdsOrden ej allena genom wederbörande Crono-Betienter, låta lagligen tilltala förenämnde 2ne Byar uti Reslöv och Carleby Pastorat för theras gudlösa och skiändeliga företagande, utan ock låta noga undersöka, på hwilka flera ställen i Länet thetta widskieppelige eldgnidandet blifwit brukat, på thet the brottslige med behörig näpst måge ansedde blifwa och således alt vidare gudlost företagande til Boskapssiukans förekommande hämmas och afböjas. Förblifwa

Högwälborne Herr Baron, Öfverammiral Landshövding och ÖfwerComendant samt Comendeurens af Kongl. SvärdsOrden

ödmuicke tienare

Johan Engeström

Jonas Wählin

Lund then 23 Maii 1750

Denna skrivelse mottogs av landshövdingeämbetet den 24 maj och samma dag utgick därifrån skrivelser till de fem befallningsmännen inom länet, däri de anbefalldes att icke endast se till, att de

³ Carl Gustaf Weibull, Skånska jordbrukets historia, Lund 1923, s. 203 f.

ömnämnda byarna blevo lagligen tilltalade, utan även att de, var och en inom sitt fögderi, skulle noga låta undersöka på vilka flera platser "detta widskiepeliga Eldgnidande blifwit brukat, på det de brottslige med behörig näpst måge ansedde blifwa" osv.

Det första målet togs upp av befallningsman Dröscher redan den 4 juni i Torna härad, där sommaringet ännu inte var avslutat. Han instämmer då till tinget "efter undfångne ordres ifrån Konungens befallningshavande samtelige Lackalänga, Stångby, Hoby, Nybbelöfs, Önnersups, Laxmans, Åkarps, Flädie och Håstads Byamän för thet the skolat brukat widskieppelse att förekomma och hindra den allmänna Boskapsjukan, som skall skiedt på det sättet" osv. Den 27 september låter samme befallningsman till hösttinget i Harjagers härad instämma "Barsebäcks, Hotarp, Karaby, Dagstorps, Norrhvedinge, Stora Harje, Örtoffta, Wäggarps och Benstorps samt Ellinge Byamän" för samma förseelse. Den 15 oktober har friherrinnan och generalskan Gyllenkrok på Svenstorp låtit instämma till Torna häradsting "samtelige Iggelösa och Östra Odarslöfs Byamän såsom des Frälse-Bönder för brukad Widskieppelse med Eldgnidande". I det tredje häradet som tillhörde befallningsman Dröschers fögderi, Bara, tycks däremot inte något mål, och då väl ej heller någon eldgnidning, ha förekommit.

I befallningsman Malmgrens fögderi, som omfattade Luggude, Rönnebergs och Onsjö härad, åtalar på befallning, länsman Thurin i Onsjö den 16 oktober "följande hemmansåboar och gatuhusmän, nembl. Sellarp, Åkarp, Karleby, Håstenslöf och Annelöf Byar för brukat wantro och skiändlig widskieppelse medelst

eldgnidande af trää dermed att fördrifwa och förekomma then gångbara Boskapsmitan" och den 25 oktober kommer den sista rättegången, då kronolänsmannen Bergström "å Embets vägnar och enligt undfångne ordres" instämmer hemmansåboarna uti Rönneberga, Tarsta, Värmö, Södra Möinge och Qvarlöf till tinget i Rönnebergs härad för samma förseelse. Några åtal i andra härad i länet tycks inte ha förekommit.

Förloppet av rättegångarna är likartat. De åtalade är närvarande, kunna ej neka till att de gnidit eld på det sätt som påtalats, men "andraga till deras undskyllan att de ej thermed haft något ont upsåt eller förstådt sådant vara illa gjordt utan efter the them gifne gamla berättelser trodt det vara ett medel att fria deras Boskap ifrån Smittan, anhållandes att i anseende till deras oförstånd och enfaldighet blifwa ifrån plickt förskontä, i synnerhet, som de ändock nog lidit genom den beklagliga Boskapsjukan" (Torna).

I Harjagers härad påpekar man som ytterligare förmildrande omständighet, att man vid tillfället gjort sammanskott till de fattiga, och i Onsjö härad säger man, att då de körde kreaturen genom elden "skulle det första kreaturet för aucioneras och skulle des wärde tillfalla de fattiga hvilket de äfven hållit och gifvit till Landscrona hosSpital som bevisligt gjordes med hosSpitalsföreståndare Kaltenbergs utgifna qwito". I Harjager tillkännagav inspektoren på Ellinge, "att Ellinge Byamän wähl warit med wid Eldgnidningen, men att sådant skiedt uti Danstorp i Frostad härad, thit the drifwit sin Boskap", varför rättens utslag för deras räkning lyder på att förseelsen bör upptagas och avdömas, där gärningen gjord är. Där tycks man dock ha låtit

saken bero, för något sådant mål har inte stått att finna i Frosta härads dombok.

Straffet för förseelsen blev överallt detsamma. Man tog hänsyn till de förmildrande omständigheterna och dömde för denna gången till det lindrigaste, efter Missgärningabalken 2 kap. 2 § till böter, så att var och en av de skyldiga byarna

fick plikta med 10 d.s.m. För Rönnebergs och Onsjö härader anges, att dessa böter skulle tillfalla socknens fattiga. I alla fallen tillkommer emellertid en allvarlig åtmaning, att "så kärt dem är att undgå med större lagens stränghet blifwa ansedde, taga sig till wara för ett dylikt syndigt och widskieppeligt företagande".

Zusammenfassung

Drehfeuer gegen Rinderpest in Schonen 1750

Im Jahre 1750 meldete ein Pastor im Bistum Lund dem Domkapitel, dass die Bauern in ein paar angegebenen Dörfern in Schonen das Drehfeuer benutzten, um die Rinderpest zu verhindern. Die Sitte schrieb vor, dass jedes Feuer im Dorfe ausgelöscht werden sollte. Dann versammelten sich die Bauern am Hecktor zum Gemeindeacker, wo man an einem der Pfosten Drehfeuer anmachte, von dem ein Feuer angezündet wurde, durch das das Vieh getrieben wurde. Dabei achtete man besonders auf das Tier, das zuerst durchlief. Dann wurde das Feuer sogleich ausgelöscht und

kein Feuer durfte wieder angezündet werden, ehe man ein neues Feuer aus einem anderen Kreis („häräd“) geholt hatte. Der Pastor berichtete, dass Geistliche mitwirkten und nannte einen Amtsbruder, der an den Zeremonien teilgenommen hätte. Er verlangte Untersuchung und Strafe. Prozesse folgten, welche zeigten, dass die Sitte allgemein verbreitet war. Die Verfasserin hebt hervor, dass die Sitte besonders an Aktualität gewonnen hatte dadurch, dass 1750 eines der Jahre war, wo Schonen am schwersten von der Rinderpest heimgesucht wurde, die damals in Europa wütete.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

KROPP OCH KLÄDER

Genmäle av R. Broby-Johansen med anledning av en recension i häfte 1. 1957

Der er efter min mening ikke tvivl om, at dr. Ingegerd Henschen har fuldstændig ret i, at det er en mangel ved min bog "Kropp och kläder", at den ikke indeholder litteraturliste, konkrete katalogoplysninger under billederne og savner noteapparat. Det går ikke bare ud over læseren, men undertiden også over forfatteren. Dersom billedunderskrifterne f. eks. skulle have indeholdt angivelse af objekternes fund- og opbevaringssted, ville en lapsus, som forekommer i den danske udgave — men er rettet i den svenske: en *peruansk* tegning, som er angivet som *meksikansk* — næppe være sluppet gennem korrektoren. Så lidt som den vitterlige brøler, dr. Henschen har grebet mig i — ganske vidst uden selv at vide det: Baretten side 142 er betegnet som *svensk* jordfund. Nu jeg bliver spurgt, hvor den findes, husker jeg montren i museet, husker, hvordan jeg fik den fotograferet og siden fik fotografiet sendt, men hvor var det? Et mindre museum, Linköping, Västerås? Men da jeg ser efter, viser det sig at være Vitenskapsselskabets samlinger — i Trondheim. Baretten er fundet i brønden på Steinviksholm. Er min datering — 1530—40 — rigtig, var Steinviksholm på dette tidspunkt ikke svensk, 25 år senere ganske vist for en kort periode. Dateringen grunder sig imidlertid selvfølgelig bl. a. på Gustav Vasaportrættet på Uppsala Universitet fra 1542 og jeg tænkte altså på baretten som svensk, men den var norsk!

Eksemplerne understreger, synes jeg, det nyttige i udførlige og præcise kildeangivelser i videst mulig udstrækning, ikke blot af hensyn til læserne, men også af hensyn til forfatteren. Men dette er formentlig ikke nyt for nogen læser af RIG, så lidt det er det for mig eller for min kritiker. Det ny er, at dr. Henschen tænker sig det *muligt* at forsyne en *populær bog* beregnet for en læsekreds på lige så mange

tusinder som videnskabelige bøger på tiere eller højst hundreder, med et videnskabeligt noteapparat.

Både litteraturliste og noteapparat *forefindes*, temmelig udførlige, et manuskript mellem halvdelen og en tredjedel af bogens størrelse i omfang. Dersom bogen var udsendt som doktordisputats havde det været nødvendigt at trykke det. Skal jeg bekende, at jeg virkelig har overvejet at ofre de 15 000—20 000 kroner det ville koste?

Men bogen blev ikke udsendt som doktordisputats, men som et populært værk, hvor det var afgørende at prisen blev den billigst mulige. Det oprindelige manuskript er i forvejen meget stærkt nedskåret, for størstepartens vedkommende til langt under halvdelen af den oprindelige udformnings omfang. I samråd med forlaget var nuværende omfang — og nuværende pris — sat som den yderste grænse, hvorindenfor det ville være muligt at opnå den ønskede spredning. Der ville altså under ingen omstændigheder være plads til en mere omfattende litteraturliste end enhvert folkebibliotek byder på, en temmelig værdiløs sag.

Dr. Henschen mener at billedunderskrifterne burde indeholde museale oplysninger. Det er imidlertid ikke tilfældigt sløseri, at der ikke står under det fremdragne billede at det er "Baldisholtæppet" og at det findes i Oslo Kunstindustrimuseum. Det er med overlæg og hensigt, at det *ikke* står der. "Baldishol" er for størsteparten af de læsere, jeg henvender mig til, et ukendt, nyt begreb — som det sikkert kan være nyttigt for dem at stifte bekendtskab med iøvrigt, men som ikke bidrager til forståelse af *middelalderdragten*. Og man kan ikke løse alle opgaver på een gang. Jeg tror at navne og årstal — nye navne og ikke tidligere kendte årstal — i videst mulig udstrækning må undgås i en populær bog. For

den almindelige læser er der i forvejen en overvældende mængde nye begreber, han nødvendigvis må stifte bekendtskab med for at trænge ind i selve emnet. Selve betingelsen for at få den jævne læser i tale er at skribenten holder sig aldeles absolut til sit emne hele tiden. Det afgørende for en populær tekst, som virkelig har til hensigt at meddele noget væsentligt, er at den koncentrerer sig om dette væsentlige. Alt, som ikke direkte tjener til oplysning om *det*, sagen drejer sig om, er en — i denne forbindelse uheldig — belastning af læseren. I al fald har det været et princip, jeg har søgt at følge ved udarbejdelsen af alle mine populære bøger.

Dr. Henschen mener videre at det burde fremgå af bogen, hvilke ræsonnementer, jeg har fra andre forfattere, og hvilke, der står for egen regning. Holder man denne bebrejdelse sammen med den allerede nævnte for manglende noteapparat i almindelighed, bliver det åbenbart at dr. Henschen har anmeldt bogen som om det havde været en videnskabelig afhandling. Havde det været en doktorafhandling, havde jeg naturligvis gjort mit bedste for at sætte mine egne beskedne bidrag til udredning af klædedragtens historie i relief.

Men det er "Kropp och Kläder" ikke; det er en bog for et bredt publikum, dens foreløbige skandinaviske oplag ligger mellem 30 000 og 40 000 expl. Bøger med sigte på så bred spredning plejer at være rent referende, anfører ikke kilder, fordi deres stof videnskabeligt set består af banaliteter. Det, at dette ikke kan påstås om min bog, er det som har bragt dr. Henschen i vildrede. Hun mener at jeg i al fald her og der kunne have indføjjet et "som den og den forfatter skriver" eller "som det er blevet sagt". For lægfolk er det uden interesse om forklaringen er min private eller ej, for specialister er det overflødig.

Lad mig kun bekende at jeg selv mener at min *arbejdsmetode* er videnskabelig. Jeg søger overfor hvert enkelt problem efter mulighed og evne at sætte mig ind i hvad andre, der har beskæftiget sig med emnet, har at sige derom, og tager derefter mit standpunkt ud fra en så objektiv vurdering som jeg er i stand til at præstere, i de fleste tilfælde selvsagt i overensstemmelse med flertallet, i enkelte naturligvis også i modsætning til det. Men i hvert

enkelt tilfælde er den løsning, jeg foreslår, den *jeg* anser for den rigtige.

For dr. Henschen har det stor interesse, *hvem* jeg deler opfattelse med på de forskellige områder. For den læserkreds, jeg først og fremmest henvender mig til, er dette spørgsmål ganske uden interesse. Bogen repræsenterer de anskuelser, *jeg* anser for rigtige, hverken mere eller mindre. De skal ikke godtages på min eller andres autoritet, men vurderes ud fra den argumentation, jeg meddeler og som den interesserede læser selv ud fra sine forudsætninger må videreføre.

Jeg røber næppe nogen hemmelighed ved at sige at min grundlæggende historicopfattelse er den materialistisk-sociologiske, og at jeg forholder mig temmelig skeptisk overfor enkeltindividens enestående indsats. Jeg er ligefrem af den mening, at det som regel er en illusion, når den ene eller anden mener at tænke absolut originale tanker. Tanker skal ikke bedømmes ud fra deres større eller mindre originalitet, men ud fra deres større eller mindre rigtighed.

Må jeg svare på de direkte spørgsmål angående mine kilder?

S. 14. angående kelternes blåfarvning. Plinius d.æ. i *Historia naturalis* og Julius Cæsar i *De bello Gallico*, hvor jeg fra V. 14 har noteret: "Omnes se Britanni vitro inficiunt quod caeruleum efficit colorem."

S. 26. "Pottemageriet var endnu ikke opfundet, og den omstændighed at de første lerkar fra senere tid ikke er beregnet til at stå, men til at hænge, tyder på, at deres forløbere har været sække eller poser." Dr. Henschen spørger om dette er egne forskninger eller citat. Ingen af delene. Det er et ræsonnement. For fagfolk formodentlig en banalitet.

S. 99. Om "særk" og talordet "40" på russisk. Formuleringen i den svenske oversættelse er uheldig. Det russiske talord, der er tale om, hedder *жотой* [udt.: sorok], altså samme stamme som vort ord "særk". Spørgsmålstegnet, fordi jeg ikke er filolog og ikke selv har forudsætninger for at vurdere rækkevidden af min iagttagelse.

S. 105. Bukser blev forbudt i Rom. När? Av vem? "Barbara tegmina crurum" (Vergils Æneide 11.777). "In the year 397 A.D. he (Theodosius) issued an edict forbidding under

severe penalties the wearing of them (bracae) 'in the venerable city'; and as there was transgression of this edict, he issued, two years later, a similar one with severe penalties." Lillian M. Wilson: "The clothing of the ancient Romans" i The John Hopkins University studies in archeology, no. 24, Baltimore, 1938. Da jeg var opmærksom på at Theodosius' dødsår opgives til 395, undersøgte jeg sagen nærmere og fandt i "Handbuch der Altertums-wissenschaft" IV bd. 2. abt. 2. t. "Arcadius und Honorius verboten das tragen von hosen in der residenz. Cod. Theod. XIV. 10,2."

S. 119 påpeges, at man i tidlig middelalder kun havde få individuelle siddemøbler. Der spørges om formuleringen er min. Denne formulering er min, men enhver, der har set f. eks. en del miniaturer fra tiden, må nødvendigvis besvare det stillede spørgsmål nogenlunde på samme måde.

S. 126. Agnes Brantings navn er ikke anført ved snittet af dronning Margrethes kjole. Af allerede nævnte grunde. Tænker dr. Henschen sig virkelig, at der under de hundreder af dragtsnit hver gang skulle stå, hvem der har opmålt dem? Den læser, der vil vide mere om Margrethekjolen, vil omgående støde på Anna Brantings værk.

S. 142. Den afbildede baret er allerede omtalt. Dens nummer i museet er T. 5171.

Der var i dr. Henschens artikel unægtelig adskilligt, jeg hellere havde diskuteret end brugt pladsen til at dokumentere, at jeg ikke modtager åbenbaringer. Men det syntes mig nødvendigt at gøre opmærksom på, at jeg har underkastet mig en række — ud fra andre synspunkter beklagelige — begrænsninger i mine bøgers *fremstillingsform* for at få så bred en læsekreds i tale, som jeg vitterligt har.

Der ligger her et problem af største vigtighed for folkeoplysningen og til syvende og sidst for videnskaben. Dr. Henschen har behandlet min bog som om det ikke eksisterede. For RIG:s læsekreds har den, når alt kommer til alt, mest interesse netop i den forbindelse.

R. Broby-Johansen

Replik av Ingegerd Henschen:

Författaren till Kropp och Kläder, med undertiteln Klädedräktens konsthistoria, har i ett

längre svar, infört här ovan, bemött min recension i RIG, h. 1:1957.

Först ber jag att få tacka för de uttömmande och sakliga upplysningar jag fick och som jag saknade i boken. Att författaren är mycket beläst, annars skulle han inte vara så kunnig, framhöll jag redan i recensionen. Naturligtvis behöver inte en populär framställning så pass ingående förklaringar som jag fått i hans svar. Jag ber att få hänvisa till min recension: "Hade det verkligen varit för mycket att få en enda liten liten litteraturförteckning och att åtminstone uppgifterna om mera nya och originella upptäckter hade markerats med en liten liten siffra, som hänvisar till en not, eller att [alternativt] källans namn hade varit utsatt i en parentes?" Jag har alltså inte alls begärt en stor vetenskaplig apparat, bara en kort, klagörande upplysning, där en sådan skulle bringa reda i de svävande uttalandena.

Förf:s huvudanmärkning mot min recension är att han anser att jag behandlat hans bok som "et stycke faglitteratur", som en doktorsavhandling, etc.

Det har jag faktiskt inte alls. Jag har inte alls angripit förf:s sakuppgifter, bara frågat var han fått dem i från och vad de åsyfta. Jag ställer mig helt på den publiks sida, som förf. vill vända sig till och som han på ett förvirrande och ibland stötande sätt både underkastar och överskattar.

Bara ett par exempel vill jag dra fram: återigen de famösa blåfärgade kelterna t. ex. Tror verkligen förf. att den i klädedräktens historia icke initierade har en aning om vad kelter är för något? Hade det inte lönat sig att för klarhetens skull stoppa in t. ex. att de hedniska, eller barbariska, eller vad författaren vill, kelterna i England (det var väl där?) på Kristi tid, eller för 2000 år sen, eller hur man vill förklara det, färgade sig blå. Man kunde som kortare alternativ sätta Plinius och Caesar inom en parentes; Caesar vet nog de flesta vem det är, och man vore strax på fast mark. — Den romerska förordningen om byxförbudet kunde ju i en parentes dateras till ett ungefärligt årtal, omkr. 400, så hade tanken fått vila i sitt flaxande mellan förrepubli-kansk tid och Konstantin den store. Nu fick den kunskapstörstande i förf:s svar ovan veta

att förbudet tillkom under mycket sen tid, en brytningstid mellan gammal romaranda (utan byxor) och barbarism (med byxor). Genast fick notisen liv och innebörd.

Är det verkligen att behandla boken som en doktorsavhandling att begära ordentligt besked, *där sådant är nödvändigt?* Skall en populär framställning för att bli lättsmält och rolig nödvändigt vara lös, svävande, oprecis och *verka* ovederhäftig genom sådana egenskaper? Blir inte en populärvetenskaplig bok värdefullare och mera lättläst av att åtminstone några bärande skelettdelar monteras in i den?

Förf. har "med overlæg og hensigt" låtit bli att sätta ut att bilden s. 114 föreställer Baldisholtapeten. Han menar att Baldishol är för största delen av de läsare, som han vänder sig till, ett okänt, nytt begrepp. Så mycket visdom anser förf. att publiken inte kan smälta, inte bör belastas med. Men jag frågar då i min fåvitskhet: är inte då namn som Polykleitos, Masaccio, Botticelli, Dürer m. fl. som förekomma i bildunderskrifterna, också nya okända begrepp? Förf. bestämmer alltså vad publiken kan smälta och bör ha reda på. Det är oartigt mot publiken!

Förf. tror att nya namn och icke tidigare kända årtal i största möjliga utsträckning må uteslutas i en populär bok. Det påminner osökt om en (möjligen uppdiktad) programförklaring för undervisningen i en folkhögskola här i Sverige, som vi haft gränslöst roligt åt i många år: "Vid fakta och data fästes intet som helst avseende."

Jag måste säga att jag finner författarens

iver att hålla läsekretsen på precis den kunskapsnivå som författaren bestämmer och att lära den äta ur författarens hand är ganska stötande.

Angående den efterlysta men obefintliga litteraturförteckningen måste kravet på en sådan vara obönhörligt. En sådan brukar finnas även i de mest summariska populära böcker. Den läsekrets förf. vänder sig till *är*, och *blir* genom förf:s bok ändå mera vetgirig, vill läsa mer och fördjupa sig, alldeles oavsett om förf. tycker att det inte angår denna läsekrets var den kan finna ytterligare upplysningar på ena eller andra området. En litteraturförteckning hade kanske tagit bort ett par sidor av texten, om förf. nu var tvungen att hålla sig till ett visst fastslaget textutrymme. Jag vill inte tro annat än att förf. borde kunnat hitta en eller annan rad i boken som kunnat strykas.

Förf. meddelar att hans grundläggande historieuppfattning är den materialistisk-sociologiska. Jag begrep faktiskt inte att boken var en bekännelseskrift, och jag vill för ingen del ta förf. ur hans barnatro, jag begärde bara klarhet och reda. Förf. meddelar i enlighet med sin åskådning att han förhåller sig likgiltig till vem han "delar uppfattning med" på de olika områdena. I alla fall är jag här av annan mening och vidhåller att det hade varit roligt att i boken få veta att förf. "delar uppfattning med" Plinius, Caesar och Theodosius den store. Det hade bidragit till klarheten på åtminstone två punkter.

Stockholm midsommardagen 1957.

Ingegerd Henschen

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>En bok om Svindersvik</i> av ANDREAS LINDBLOM m. fl.	9:—	<i>Modedräkter 1600—1900</i> av GUNNEL HAZELIUS-BERG	7:—
<i>Tapeter</i> av INGEMAR TUNANDER	9:—	<i>Orgelverken i Västerås stift</i> av JOSEF SJÖGREN	35:—
<i>Målsåker — ett Tessinslott vid Mälaren</i> av ERIK ANDRÉN	9: 50	<i>Vävskedsmakeri och hornslöjd</i> av FOLKE SVEDENFORS	7:—
<i>En bok om Tyresö</i> av A. LINDBLOM, S. WALLIN, S. KARLING, B. BOËTHIUS m. fl.	20:—	<i>Smycken i svensk ägo</i>	24:—
<i>Julita klostets godspolitik</i> av PER STENSLAND	5:—	<i>Skolseder från Skara</i> av ALLAN NILSSON	5:—
<i>Broderier</i> av ANNA-MAJA NYLÉN	5:—	<i>Årets äring</i> av ALBERT ESKERÖD	15:—
<i>Norrländskt sågverksliv</i> av REINHOLD OLSSON	10:—	<i>Leva i brukessambälle</i> av BJÖRN HALLERDT	12:—
<i>Pataholm</i> av MANNE HOFRÉN	12:—	<i>Urmakare i Sverige</i> av ELIS SIDENBLADH	30:—
<i>Skottsbergiska gården i Karlshamn</i> av BENGT BENGTSOON	9: 50	<i>Stjärnsundsuren</i> av STEN LUNDWALL ..	12:—
<i>Helgerum i Tjust</i> av MANNE HOFRÉN	14:—	<i>Ur och urverk</i> av STEN LUNDWALL	18:—
<i>Flaskor och glas</i> av ELISA STEENBERG	9:—	<i>Rokokomöbler</i> av MARSHALL LAGERQUIST	25:—
<i>Löfholmens Theatersällskap 1828—1830</i> av ARVID BECKSTRÖM	15:—	<i>Herremansmöbler</i> av BRYNOLF HELLNER	3:—
<i>Dalmålningarna och deras förlagor</i> av SVANTE SVÄRDSTRÖM	18:—	<i>Allmogemöbler</i> av SIGFRID SVENSSON	3:—
<i>Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst</i> av BRYNOLF HELLNER	20:—	<i>Kistor</i> av GÖSTA VON SCHOULTZ	4:—
<i>Slagan och andra tröskredskap</i> av DAG TROTZIG	12:—	<i>Svenska vävnadstekniker och mönstertyper</i> av E. VON WALTERSTORFF ...	18:—
<i>Sledges and Wheeled Vehicles</i> av GÖSTA BERG	10:—	<i>Tygtryck i Sverige före 1700</i> av INGEGERD HENSCHEN	12:—
<i>Rågöborna</i> av PER SÖDERBÄCK	12:—	<i>Folkdräkter</i> av ANNA-MAJA NYLÉN ..	12:—
<i>Gränna</i> av SIGURD WALLIN	10:—	<i>Hallandsgårdar</i> av ALBERT SANDKLEF	28:—
<i>Lapsk kultur vid Stora Luleåvs källsjöar</i> av ERNST MANKER	45:—	<i>Folkligt dräketskick i Vingåker och Österåker</i> av ANNA-MAJA NYLÉN ..	16:—
		<i>Prästgårdsminnen</i> av LARS-GABRIEL ANDERSSON	10:—

SÖRMLÄNDSKA HANDLINGAR

- Nr 1. *Karl af Schmidt*: Rönö och Hölebo härader, antikvariskt-topografiska anteckningar 1870—1877. Pris kr. 2:50.
- Nr 2. *C. H. Uggla*: Beskrifning öfwer Stora Malm 1749. Pris kr. 1:25.
- Nr 3. *Peter Åvall*: Betna Sochns Beskrifning 1761. Pris kr. 1:25.
- Nr 4. *Ivar Schnell*: Genom Södermanland i kalesch eller gästgivartrilla, reseskildringar från Södermanland 1586—1831. Pris kr. 2:50. (*Slutsåld*)
- Nr 5. *Rannsakingar om antikviteter i Södermanland* 1667—1686. Pris kr. 2:50.
- Nr 6. *J. D. Falckman*: Duncker och Lilla Malma socknar 1769. Pris kr. 1:25.
- Nr 7. *Sörmlandslitteratur*, bibliografi sammanställd av Matts Essén. Pris kr. 1:25. (*Slutsåld*)
- Nr 8. *Imber Nordin-Grip*: Pintorpafrun. Pris kr. 2:50. (*Slutsåld*)
- Nr 9. *Schering Rosenbane*: Oeconomia. Pris kr. 10:—.
- Nr 10. *Per G. Stensland*: Julita klostres godspolitik. Pris kr. 5:—.
- Nr 11. *Ivar Schnell*: Brand och brandstod i Södermanlands län. Pris kr. 5:—.
- Nr 12. *Sörmlandslåtar*: Arr. av Olof Andersson. Utgivna av Södermanlands Spelmansförbund. Pris kr. 5:—. (*Slutsåld*)
- Nr 13. *Anna-Maja Nylén*: Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker. Pris kr. 16:—.
- Nr 14. *Per-Olof Westlund*: Gripsholm under Vasatiden. Pris kr. 12:—.
- Nr 15. *Örnulf Tigerstedt*: Det ekar under valven. Bilder och gestalter ur Hässelbyholms historia. Pris kr. 15:—.
- Nr 16. *Sörmländska bärads domböcker* från 1500-talet. Pris kr. 10:—, inb. kr. 20:—.
- Nr 17. *Sörmlandsbibliografi* sammanställd av Matts Essén. Pris kr. 10:—, inb. kr. 17:50.
- Nr 18. *Carl Ivar Ståble*: Ortnamn och bebyggelse i V. Vingåker. Pris kr. 10:—, inb. kr. 17:50.

Vid rekvisition av volym 1—3, 5, 6, 9—11 och 13—18, på en gång erhålles serien för kr. 60:— i stället för originalpriset kr. 101:75.

SÖDERMANLANDS HEMBYGDSFÖRBUND